

TSAVO EAST NEMZETI PARK

Végre útnak indulunk. A magam részéről úgynevezett angolos reggelivel próbálok felkészülni a napra, amely különböző zöldségekkel feldúsított omlettből, sült kolbászkákból és csilis babból áll, s amelyet később csaknem kiráz belőlem a *bara bara*, azaz a vörös porral borított, hepehupás földút. Mellékesen ezt a *bara barát* nem szabad összetéveszteni a *bárabará* kifejezéssel, ami meg azt jelenti, hogy helyes, rendben van. Hát ez az út így, elsőre, egyáltalán nincs rendben.

Beindul a beszélgetés. János megkérdezi a két feketét, hogy mit tudnak Magyarországról. Némi tétovázás után kibökik, hogy a legjobb mobiltelefon-elemek gyártójaként ismerik. Ez igen! Erről még mi sem tudtunk. Én például odáig sem jutottam el, hogy létezik egyáltalán elemes mobiltelefon. Aztán rá kell jönnöm, hogy itt, Kenyában, ahol jószerivel nincs áram, csak valami ilyen szerkentyűvel lehet telefonálni. Mert az már korábban is feltűnt nekem, hogy – legyen az csak néhány lepedőbe burkolt fekete vagy lándzsás maszáj – sokuknak van mobiltelefon a kezében. Persze ez, bármily groteszk látványnak tűnjön is, egy olyan országban, ahol nagyok a távolságok, a közlekedés rendkívül körülményes, és a lakosság az áramszolgáltatással sincs elkenyéztetve, rendkívül célszerű eszköz.

Megint tanultunk valamit, s mellesleg büszkéek lehettünk hazánk illetén hírére, még akkor is, ha azok az elemek esetleg Csehországból vagy mondjuk Horvátországból származnak. Azért azt megbeszéljük honfitársaimmal, hogy adandó alkalommal majd mesélünk ennek a két derék kenyainak a hazánkról, hátha ezután már nem csak a mobiltelefon-elemek jutnak majd róla eszükbe.

Ezt követően – természetesen ki másról? – Kálmán bácsiról és Zsigmond bácsiról kezdek mesélni, hogy milyen remek vadászok voltak, hogy mennyire ismerték és szerették Afrikát, hogy... És akkor a fagyos csöndből észreveszem, hogy ingoványos talajra tévedtem, mert a fegyverrel érkező fehér *mzungu*, a *buana mkuba* – a nagy úr – emléke az öntudatos feketékben még ma is igencsak rossz szájját kelt.

Maga a *buana* – az úr, uram – megszólítás is eltűnt, ami pedig egykor minden fehér férfinak kijárt a feketéktől. Helyébe a papa és a mama lépett.

Omari és Rama Detttyt és Katit a nevükön szólítják, János neve Janusz, ám az enyém Papagyuri, ami nyilvánvalóan abból adódik, hogy szemlátomást én vagyok társaságunk legidősebb tagja. Ez a Papagyuri azonban a két fekete szájából inkább Papazúrinak hangzik, s miután a *nzúri* szépet és jót jelent, viszonzásképpen Ramát Ramazúriként szólítom meg. Aztán amikor János lefordítja nekik, hogy a szép vagy jó Rama magyarul lármás felfordulást, illetve zűrzavart, csendháborítást jelent, óriási derűtséget váltunk ki. Új nevünket mindketten örömmel vállaljuk.

Közben az jár az eszemben, hogy egy gyermekkorát élő nemzet állampolgárai mennyivel érzékenyebben reagálnak minden véleményre, ami a hazájukra vonatkozik, mint mi, akikből az utóbbi hatvan-egynéhány év szinte minden ilyesfajta érzékenységet kiölt a büszkeségünkkel és a méltóságunkkal együtt. Ennek talán legjellemzőbb megnyilvánulása az úgynevezett „magyarkodás” kifejezés hangoztatása, amelyet állítólagos honfitársaink vágnak rendre azoknak az arcába, akik még ma is büszkén vállalják nemzeti hovatartozásukat és ennek szimbólumait. A kétféle mentalitás ékes példája lehet a 2004-ben rendezett olimpia 3000 méteres akadályfutó száma és annak a magyar kommentátor általi tálalása. Három kenyai – Kemboi, Kipruto és Koech – került az élre, akik végül aztán osztottak is a dobogón. Az utolsó métereken az élen futó Kemboi hátránézett, és meglátta, hogy honfitársai futnak a nyomában, akkor kezével intett nekik, mintha csak azt mondaná:

„Gyertek már!” Persze értékes tizedmásodperceket veszett ezzel a gesztussal, amire a magyar kommentátor hüledezve így reagált: „Mit csinál ez? Hát ez nem csoportverseny, hanem egyéni.” Ő nyilvánvalóan már képtelen volt felfogni, hogy akkor, ott, az a három kenyai nem önmagáért, hanem elsősorban a hazájáért futott.

Egyszerre csak autónk előtt egy igen különös, rövid, görbe lábaihoz képest viszonylag gyorsan haladó, kígyózó mozgású, körülbelül 120–140 centiméter hosszú nilusi varánusz (*Varanus niloticus*) igyekszik át. Ezek a nagy testű hüllők előszeretettel kutatnak a krokodilok tojáslerakó helyei után, mert állítólag azok tojásai jelentik kedvenc táplálékukat, de hegyes, agyarszerű fogaikkal elfogják a rovarokat, hüllőket, madarakat és a kisebb emlősöket is, sőt állítólag a dögre is rájárnak. Sokszor elhagyott természetvédelmi rakják le tojásaikat, ám fajtársaik iránt sincs bennük semmi szolidaritás, mert a magára hagyott tojásokat néha egy másik példány kiássa és felfalja.

Megérkezünk a Ndololo Campbe, amely viszonylag olcsó, kényelmes sáttábor, nincs körülkerítve, s ezért állítólag a vadak gyakran belátogatnak a területére. A sátrakban szúnyoghálóval borított ágyak, tábori WC és meleg vizet is adó zuhanyozófülke van. Este hattól tíz óráig számíthatunk az aggregátorral működtetett áramszolgáltatásra.

Sötétedés után kötelező programban veszünk részt. Egy impozáns maszáj lándzsával felszerelt fekete – testőr? szafarivezető? vagy csak a tábor egyik túlbuzgó reklámembere? – hosszas előadást tart a betartandó szabályokról és a minket fenyegető veszélyekről. Ugyanakkor nem mulasztja el hangsúlyozni azt sem, hogy éjjel-nappal lándzsás őrk vigyáznak ránk. János folyamatosan fordít, ám az első húsz perc után érdeklődésem erősen lanyhulni kezd, mert a figura előadása egyre inkább kezd emlékeztetni Nyíró József halhatatlan regényalakjának – a székely Uz Bencének – a hozzáállására, aki az őt vezetőként felfogadó román medve- vadászokat minden eszközzel igyekezett elriasztani a vadászattól. A biztonság kedvéért éjszaka még a töltényeiket is vaktöltényekre cserélte ki. Persze a ríogatás egyben reklám is, mintegy éreztetve, hogy itt aztán a vadon közepén vagyunk, s még kerítés sem választ el bennünket tőle. Lám, milyen egyszerűen változtatható át a hiányosság előnyé!

A nagy ívű előadást rajtunk kívül még két fehér hallgatja, ami két dolgot jelent. Egyfelől azt, hogy mivel a turisták nem mernek jönni, kevesen leszünk kint a terepen – ez jó hír –, másfelől pedig azt, hogy a személyzet nyilván nem érzi majd feladatának e néhány ember kedvéért bemutatni konyhaművészetének legjavát – ez viszont rossz hír.

Várakozásomban nem is kell csalódnom, mert a vacsora – a változatosság kedvéért – currys csirkedarabokból áll, amit valami alig meghatározható köret dúsít fel. A csirkedarabokat azonban nem úgy kell ám elképzelni, ahogy itthon megszoktuk – hogy felismerhetően elkülönülnek benne a combok, a mellék és az állat többi része –, hanem ezt szemlátomást úgy darabolták fel, ahogy éppen jött. A húsdarabok állaga leginkább arra enged következtetni, hogy a menekülő csirkét egy kisebb kézigráttal tették harcképtelenné.

Vacsora után, az immár szokásos Tembo mellett, Omari – az egykori taxisofőr – beszámol arról, hogy ő immár szafarirali-bajnok is, s szerényen közli, hogy sporttársai csak Mesternek nevezik. „Ajaj! Csak be ne mutassa a tudását!” – gondolom.

Az estét némi (útitársaim erre másként emlékeznek) whisky elfogyasztásával koronázom meg, aminek jóvoltából, amint lefekszem, rögtön elnyom az álom. Tőlem aztán kaparászhat sátrunk oldalán bármiféle vadállat.

Másnap hajnalban, az étkező felé haladva azért átvizsgálom a homokos úton kirajzolódó nyomokat, s bizony meglehetősen sok, kisebb patanyomot látok. Valószínűleg gazellák, antilopok, esetleg varacskos disznók hagyhatták az éjszaka folyamán.

Ismét angolos reggeli következik, amihez a szokásosnál több, igen finom kenyeret – szuahéli neve *mkáte* – fogyasztok, amivel aztán vélekedésem szerint ki tudom húzni az egész napot még akkor is, ha a következő robbantott csirkéből nem fogok enni.

Omari és Rama pontosan a megbeszélrt időpontban jelentkeznek, amit nagyon tudok díjazni. Beráamolunk az autóba, és már indulunk is. Én ülök a vezetőülés mögött, János mellettem, Detty János mögött, Kati pedig énmögöttem. Az első ülésekről jobb a kilátás, viszont több a por, hátul ennek a fordítottja érvényes. Egyszóval a körülményekhez képest mindenki jól jár. Kivéve Katit, akinek el kell viselnie a vele egy légtérben utazó dohányosok közelségét.

Megnyugodva látom, hogy az első ülések között egy nagy, műanyag hűtőláda billeg, amely akár egész napra elegendő mennyiségű ásványvizes palackot rejt. Ahhoz is hozzá kell szoknunk, hogy a jó ivóvíz – éppúgy, mint Egyiptomban – itt nagy érték, s kizárólag boltban vásárolt, palackos ásványvizet szabad még fogmosáshoz is használni, ha az ember el akarja kerülni a különböző fertőző betegségeket. Már az előző napokban feltűnt nekem, hogy útitársaim inkább vásárolnak maguknak egy-egy üveg ásványvizet, mintsem hogy a hűtőláda közös vizéből fogyasszanak, de én bizony csak ezt iszom, mert éppúgy megbízom szervezetem ellenálló képességében, mint Omariékban, akik feltételezésem szerint nem teszik meg, hogy valami ismeretlen eredetű vízzel töltsenek fel egy-egy palackot.

Kenya legnagyobb védett területének, a csaknem 22 000 négyzetkilométer kiterjedésű Tsavo Nemzeti Parknak a keleti részébe igyekszünk. A nemzeti parkot adminisztratív okokból osztották keleti és nyugati részre, amelyeket a Mombasa–Nairobi főút választ el. A Tsavo East Nemzeti Park – amelynek kiterjedése 11 747 négyzetkilométer – a Tsavo síkságon, ősi vulkáni kúpok között fekszik, s a hegyes-dombos tájon sűrű, tüskés bozótos – szuahéli nevén *nyika* – részek váltják egymást a szavannákkal – amelyek szuahéli neve pedig *póri*. Útikönyvünk szerint „a Tsavo East északi zónája a banditák földje, így nem túl biztonságos”.

Útközben egyre-másra találkozunk a legkülönbözőbb formájú és méretű természetvédelmi területekkel, amelyek annyira részei az afrikai tájnak, hogy egy idő múlva már szinte észre sem veszi őket az ember. Lakóikról, a természetvédelemről (*Isopterák* rendje), más néven termitákról vagy fehér hangyákról külön könyvet lehetne írni, amit sokan már meg is tettek, de azért nem állom meg, hogy legalább nagy vonalakban ne mutassam be ezeket a hihetetlenül különös lényeket.

A természetek alaptáplálékát többé-kevésbé elszáradt, elgombásodott fák vagy elhalt, cellulózban gazdag anyagok képezik, de elfogyasztják a lédús kaktuszt, a burgonyát vagy a gyümölcsöket is, s ennél fogva az embernek tetemes károkat okoznak a faéptítmények, cölöpök, bútorok összerágásával éppúgy, mint a hasznos növények pusztításával. Ezek a társas rovarok magasan szervezett közösségeket alkotnak, amelyeket nem véletlenül neveznek államnak. Egy-egy ilyen természetállam akár több millió egyedből is állhat, közöttük háromféle alkatot – három kasztot – tudunk megkülönböztetni, amelyek mindegyike meghatározott szerepet tölt be. Egyedül a szaporítást végző kaszt tagjainak van – legalábbis átmenetileg – jól fejlett szárnya és működőképes ivarszerve. Feladatuk az állam alapítása és a szaporodás. Mellettük ott vannak a dolgozók – ezek alkotják az állam legnagyobb létszámú egységét – és a fejlett rágószervű, harcoló katonák. Az utóbbi két kasztba tartozó állatoknak az ivarszerveik nem fejlődnek ki, és minden esetben szárnyatlanok.

Igen érdekes kérdést vet fel az az elméleti megközelítés – amelyet több zoológus is vall –, hogy vajon nem kell-e egy-egy ilyen államot egyetlen élőlénynek tekinteni, hisz bármelyik kasztja nélkül teljesen életképtelen lenne. De talán a legnagyobb rejtély, hogy miként szerveződik, és milyen erő irányítja ezt az organikus működést. Néha arra gondolok, hogy a nagy létszámú állatpopulációk egyedei között uralkodik valami olyan, számunkra ismeretlen, rejtélyes kapcsolat, amely képessé teszi őket arra, hogy – legalább időlegesen – egy magasabb szintű organizáció részeként szó szerint „eggyé váljanak”.

Bármily furcsának tűnjék is ez az állítás, de bennem egyes madárak viselkedése határozottan ezt az érzést kelti. Csak egy példát mondok erre. Számtalanszor megfigyeltem a hazánkon augusztus és október között, illetve áprilisban és májusban átvonuló, gyakran mondható, kis termetű parti madár – a havasi partfutó (*Calidris alpina*) – sokszor több száz példányból álló, sebesen és szeszélyesen repülő csapatait, amelyek

a távolból úgy tűnnek, mintha a színüket állandóan váltogatnák. Ez abból adódik, hogy felső- és alsótestük színe jól elkülönül egymástól. Míg a nászruhás példányok felsőteste és szárnyai vörösesbarnák, fehér hasukon pedig nagy kiterjedésű fekete folt van, addig a nyugalmi ruhában lévők felülről nézve szürkék, alulról pedig fehérek. Így attól függően, hogy melyik felület fordítják az ember felé, más-más színezetet mutatnak. Esetükben tehát jól megfigyelhető, hogy a csapat minden egyes tagja mindig tökéletesen egyszerre fordul, mintha csak a több száz egyed egyetlen testté válna. A látvány azért különös, mert az ember hajlamos lenne azt feltételezni, hogy a csapat élén repülő madarak példáját követve fordulnak némi késéssel a többiek is, de nem ez történik. Lehet, hogy nincs igazam – ezt csak lassított felvételekkel és beható kutatással lehetne bizonyítani –, de bennem mindez óhatatlanul azt a benyomást kelti, mintha a másodperc törtrésze alatt a levegőben forduló több száz madár egyetlen erő irányítása alatt állna.

Omari jelzi, hogy mindjárt a nemzeti park bejáratához érünk. A „fogadóbizottságot” már látjuk is. Egy körülbelül 15 példányból álló, sárga szavannapávián, más néven babuin (*Papio hamadryas cynocephalus*) – szuahéli nevén *nyanyi* – horda szedeget egy árnyat adó akácia alatt (21. kép), őrszemük pedig az egyik út mentén álló fa ágai közt csücsül, hogy veszély esetén kutyaugatáshoz hasonló hangjával riassza a többieket. Ezek a nem is annyira sárga, mint inkább szürkével piszkított sárgászöld színű majmok az erdős szavannák leggyakoribb állatai közé tartoznak, s állítólag 200 egyedből álló hordáik is vannak.

Ezzel a nem túl rokonszenves állattal kapcsolatos az egyik legérdekesebb zoológiai megfigyelésem, ami Afrikához kapcsolódik. 2011-ben az Arushai Nemzeti Park magasán fekvő dzsungelében autózva, tőlünk jobbra, vagy húsz–huszonöt méternyire, egy kisebb páviáncsapatot láttunk a földön szedegetni, amikor szemünkbe ötlött köztük egy hófehér, albinó nőstény, s mellette ott volt az ugyanilyen színű, nagyobbacska kölyke is.

Hozzá kell tennem, hogy Magyarországon láttam már albinó vagy részlegesen albinó madarakat – nyári ludakat, tőkés récéket, feketerigókat és seregélyt –, de pigmenthiányos emlős – egyetlen részlegesen albinó muflont kivéve – még nem került a szemem elé. Itt meg most egyszerre két ilyen példányt is megfigyelhettem.

A *nyanyik* társadalmában a hímek csak bizonyos nőstényekkel párosodhatnak, s szociális rendszerük bonyolult alá- és fölérendeltségi viszonyokon alapszik, mely vasfegyelmet rendre megbontják az alárendelt hímek. Ezek más, hasonló helyzetben lévő társaikkal megpróbálnak fölébe kerekedni a magasabb rangúaknak. E „belvillongások” azonban nem jelentik azt, hogy veszély esetén ne lennének összetartók, éberségük pedig egy percre sem lankad. Sem fő ellenségük – a leopárd –, sem lehetséges zsákmányaik nem kerülnek el a figyelmüket. Egyetlen gumó, kukorica, gyümölcs, rovar, gerinctelen állat, tojás, fészekben nyugvó madárfióka vagy kisebb gerinces sem lehet tőlük biztonságban. De a tájékozatlan és óvatlan turista sem, aki egy jó fotó kedvéért néha minden tiltás ellenére is megkockáztatja, hogy némi gyümölcssel közelebb csalogassa őket. Nem tudja, hogy ezzel milyen veszélynek teszi ki magát, hisz ezek az állatok nemcsak tolatkodóan követelőzők tudnak lenni, hanem testtömegükhöz képest elképesztő erejük és hatalmas szemfogaik révén félelmetes ellenfélle is válhatnak. Ugyanakkor ezek a kutyafejű – erre utal latin *cynocephalus* megnevezésük – páviánok az ókori Egyiptomban magának Thotnak – a bölcsesség, az írás és a számok istenének – a szent állatai voltak. Az afrikai bennszülöttek azonban egy jottányit sem tisztelik bennük ezt a szent múltat, mert ültetvényeiket – *sambáikat* – rendszeresen fosztogatják, s az őket riogató embereket nemcsak semmibe veszik, hanem néha még meg is támadják.

Miután rövidebb ideig, talán két hónapig magam is dolgoztam majmokkal – köztük több páviánfajjal – a Budapesti Állatkert régi Majomházában, némi szégyenkezéssel ugyan, de be kell vallanom, hogy ezek az állatok bennem sem keltettek túl sok szimpátiát, bár én azért nem mennék olyan messzire, mint Horthy Jenő, aki az *Egy élet sportja. Vadászat – Lóverseny – Falka* című könyvében ezt írja: „Egy ronda majom van, arra már én is haragszom, meg is lövöm, az a baboon. Olyan páviánféle. Kiállásra jobban hasonlít a kutya-hoz. Azért a megfigyelése ennek is rendkívül érdekes. Sziklákon szeret tanyázni, és sokszor megfigyeltem,

hogy mikor a csapat szanaszét oszlik, tücsökkal, bogárral élelmezni magát, az erre felhasznált terület örökkel oly kitűnően van biztosítva, hogy lehetetlen hozzájuk észrevétlenül közeledni. Nincs Európának az a generalisa, aki úgy tudná táborát biztosítani, mint ahogy a baboonok tudják.”

A nemzeti park bejáratánál leparkolunk, kiszállunk az autóból, és kinyújtóztatjuk tagjainkat, amikor a magasból különös, ismeretlen kiáltozás hallatszik, amelynek gazdáját azonnal felfedezem egy fa csúcsának száraz ágán. Két óriás halkapó (*Megaceryle maxima*) ül ott, s egyikük, tarkóján lévő tollbóbitáját felmeresztve és fejét hátrahajtva ismételtetési kiáltásokkal leírható „énekét”. Kenyében 11 halkapófaj fordul elő, amelyek között ez a halfogó művész valóban óriás, mert csaknem akkora, mint egy varjú. Feje és egész felső része fekete alapon fehérrel gyöngyözött, hasa fehér alapon fekete foltos, melle rozsdabarna, torka fehér, fekete csőre pedig olyan, mint egy bajonett.

Még a halkapókat nézem, amikor Omari megérinti a vállamat, és mutat valamit a bozótban. Kati már elő is vette a másik távcsövet, s ő is nagyon néz valamit. Fél perc múlva aztán az én távcsövemben is kirajzolódik egy mozdulatlanul álló és felénk figyelő állat. Alig hiszek a szememnek: egy kis kudu (*Tragelaphus imberbis*) – szuahéli nyelven *kungu* – az! Erre aztán nem számítottam! A kis kudu marmagassága körülbelül akkora, mint a mi dámszarvasunké, színe világosszürke, oldalát tízegynéhány fehér csík díszíti, fején pedig ott díszlik az a hatalmas, gyönyörű ívekben csavarodó szarv, amely minden trófeavadász szívét megdobogtatná.

Ez aztán a fogadtatás!

Engedélyt kapunk a nemzeti parkba való bejutásra, s elindulunk. Jobbra és balra mindenütt tüskés bozót, elszórt akáciákkal és kisebb tisztásokkal.

Autónk magasságából aránylag messze ellátni, de az állatokat egyelőre elrejt a sűrű növényzet. Mégis csak van látnivaló, mert az úton előtűnik egyre többször futnak át a sisakos gyöngytyúk (*Numida meleagris*) – szuahéli nevén *kanga* – kisebb csapatai (22. kép). Ezt a madarat Omari következetesen csak Jennifernek nevezi, aminek okát eleinte nem igazán értem. Aztán János felvilágosít, hogy miután a gyöngytyúk angol neve guineafowl, ami kiejtve körülbelül „ginifol”-nak hangzik, ennek teljesen logikus torzításából származik a Jennifer. A gondolatmenet eleinte nem hat túl meggyőzőnek, de minél több ilyen madárral találkozunk,

21. A sárga szavannapáviánokat a bennszülöttek gyűlölik, mert *sambáikat* megdézsmálják, s egy nagyobb hordával szembeszállni akár még veszélyes is lehet, mert fogazatuk a leopárdéval vetekszik.

22. A sisakos gyöngytyúk a ragadozók egyik kedvenc zsákmánya.

féle dikdik, más néven tapírantilopok (*Madoqua kirkii*) példányai, amelyeket szuahéli nyelven *páának* neveznek, s szinte kivétel nélkül párban láthatók. A dikdik egyébként hangutánzó név, mert ilyen hangot hallatnak a veszély elől menekülő állatok. A tapírantilop elnevezést pedig mozgékony, ormánszerűen előrehajló orrának köszönheti, amely a belsejében elpárolgó víz segítségével gondoskodik az állat testének hűtéséről. Ennek az állatnak szinte nincs vízigénye, mert az elfogyasztott rügek, levelek, virágok és gyümölcsök nedvtartalmával pótolja a folyadékot, sóigénye viszont igen nagy. Párnázott talpú patácskái a sziklákon való haladást könnyítik meg. Négy fajuk él Afrika száraz, bokros, tüskés vidékein, amelyek életre szóló párokat alkotnak. A nőstények kicsit nagyobb termetűek a hímeknél, szarvuk viszont csak az utóbbiaknak van, ám mindkét ivar kis szőrbóbitát visel a fején (24. kép).

Kis idő elteltével egy akácia lombkoronájában ülő, igen érdekes madárfajra figyelünk fel. A Voiban látott piroscsőrű tokó nagyobb testű, körülbelül varjú nagyságú rokona az, egy szürke tokó (*Tockus nasutus*). Tollazata fekete alapon sárgásfehéren pikkelyezett, hasa fehér. Sárgásan mintázott sötét csőre ennek is hajlott és erős. A határozókönyv szerint gyakorinak mondható madár, a szavannákon, a fás ligetekben és a bozótosokban mindenütt előfordul. Tápláléka magvakból, gyümölcsökből, rovarokból, hüllőkből és kisemlősökből áll, de kifosztja a szövőmadarak fészkeit is, s néha követi a patásokat és a majmokat, hogy elfoghassa az általuk felvert rovarokat. Állítólag hangrepertoárja igen gazdag, mert tud kiabálni, jajgatni, füttyülni és gágogni is.

Egyszerre csak Omari fékez, és jobbra, a távolba mutat. Nem látunk semmit.

– *Uápi nyámá?* – Hol van az állat? – kérdezem. Egyébként sokat elárul, hogy a *nyámá* egyszerre jelent állatot is és húst is.

annál inkább látom, hogy tagadhatatlanul van bennük valami Jennifer-szerű, mert kicsiny fejük, ehhez képest nagynak tűnő, gömbölyded testük, állandó kotyogásuk és mindig riadtnak tűnő viselkedésük mintha csak a női butaság megtestesítőivé tenné őket. Ami azt illeti, riadtságra aztán van is okuk, mert az összes szárnyas és négylábú ragadozó ínyencfalatot lát bennük. Amúgy pedig szép madarak. Szarusisakos, kopasz, kék-vörös fejük és fekete alapon fehérrel gyöngyözött tollazatuk harmóniája csak ezeknél a szabadban élő példányoknál tűnik fel igazán, pedig láttam én már otthon is sok, baromfiudvarban tartott példányt, de mintha azok színtelenebbek lettek volna.

A másik gyakori tyúkféle, amely élénk kerül, az a sárgatorkú frankolin (*Francolinus leucoscepus*) – szuahéli nevén *kvaré* (23. kép). Ez egy fogoly nagyságú, barna-fehér mintázatú kis tyúkféle, amelynek szeme körül vörös bőrrész van, torkán pedig messziről is jól látható sárga foltot visel.

Viszonylag gyakran ugranak ki élénk az útra a nyúlnál is kisebb törpeantilopok, a Kirk-

Most már mindkét fekete mutogat, és azt mondják:

– *Buffalo!*

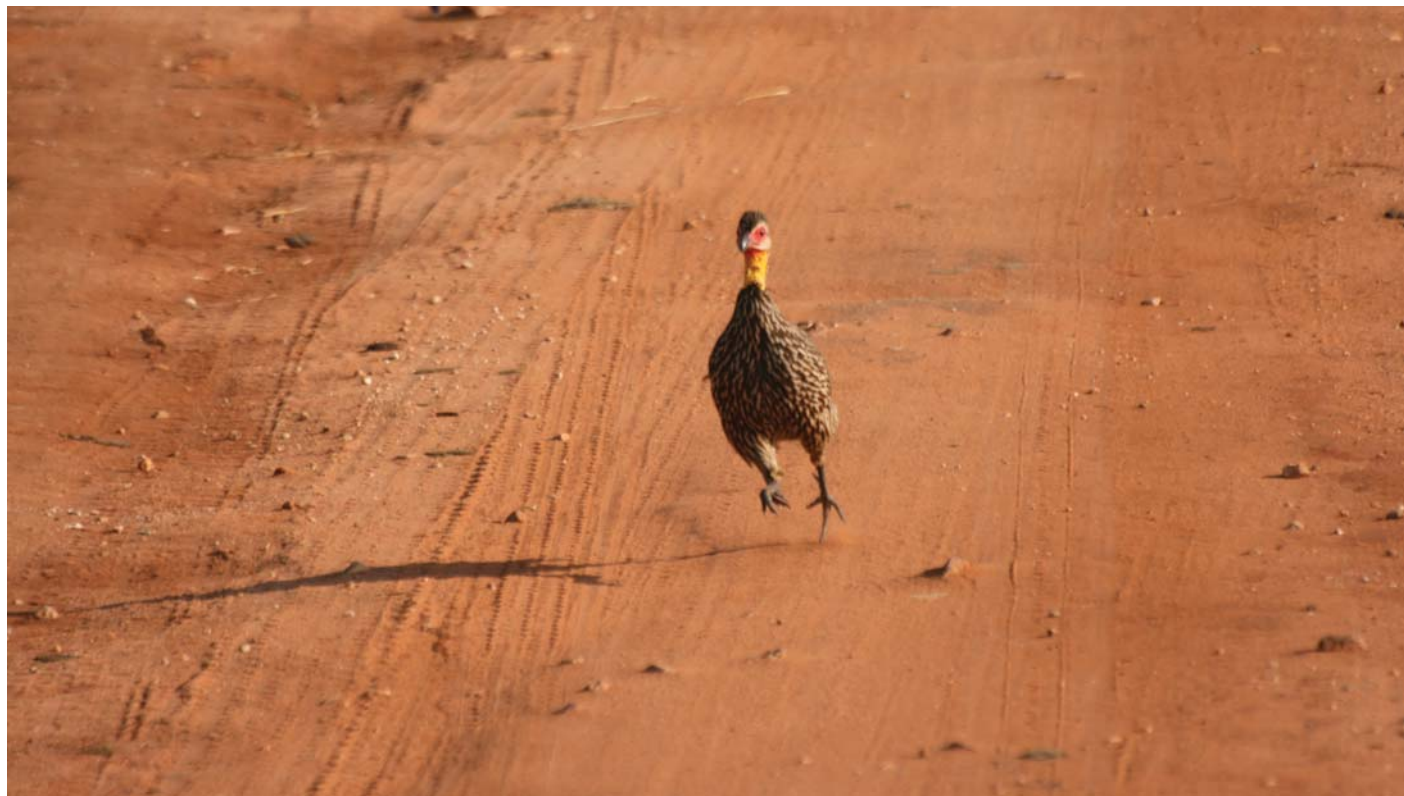
Hihetetlenül izgalomba jövünk, felpattanunk, s a felemelt tető alatt letámaszkodva, kézről kézre adjuk a két távcsövet, de bizony egyelőre egyikünk sem lát semmit. Lehetséges, hogy mi távcsővel sem vesszük észre ezt az amúgy hatalmas testű állatot, míg a feketék távcső nélkül is látják?

– *Uápi mbogo?* – Hol van a kafferbivaly? – türelmetlenkedek, mire ismét megmutatják az irányt.

Eltelik egy kis idő, mígnem tőlünk vagy 400 méternyire, a bozótban meglátok egy lassan mozgó fekete foltot. Aztán egy kisebb tisztásra kilépve kirajzolódik előm két kapitális kafferbivaly (*Syncerus kaffer*) – szuahéli nyelven *mbogo* – alakja. Most már mindannyian jól látjuk őket. Még ilyen távolságból is félelmetes látványt nyújtanak a fejükön hatalmas szarvakat cipelő, robusztus állatok.

– *Mkubá száná!* – Nagyon nagy! – hűledezek, mire a feketék bólintanak.

Nyilván két öreg, kivert bika van előttünk. A kafferbivalyok bikái ugyanis addig uralják a csordájukat, amíg egy fiatalabb vetélytársuk el nem veri őket. Az ilyen kivert bikák aztán egyedül vagy néhányadmagukkal élnek nyugalomra vágyó, mogorva remeteéletüket. Öregedésükkel együtt hajdani kiváló érzékszerveik is meggyengülnek, ezért a végsőkéig bizalmatlanok lesznek, s minden váratlan zavarásra agresszióval válaszolnak. Azonban éppen ezek a rosszindulatú állatok azok, amelyeknek hatalmas szarvai megdobogtatják a vadászok szívét, akik közül igen sokan fizettek életükkel egy-egy ilyen vágyott trófea megszerzéséért.

23. Ez a sárgatorkú frankolin – ki tudja, miért? – üldözőbe vette szafariautónkat.

Máig nem eldöntött – s valójában eldönthetetlen is –, hogy az öt afrikai veszélyes nagyvad – az afrikai elefánt, a kafferbivaly, az orrszarvú (elsősorban a fekete vagy keskenyszájú), az oroszlán és a leopárd – közül melyik jelenti a vadászra a legnagyobb veszélyt. Mellesleg ez az ötös lista nyugodtan kibővíthető lenne, hisz a víziló és a krokodil is több embert öl meg évről évre, csak áldozataik elsősorban nem a vadászok, hanem a bennszülöttek közül kerülnek ki. Mindenesetre a régebbi Afrika-vadászok közül – akiknek véleményét természetesen korabeli lőfegyverek minősége is erősen befolyásolta – F. C. Selous és Theodore Roosevelt az oroszlánt, C. H. Stigand és Sir Samuel Baker az elefántot, William Henry Drummond az orrszarvút, Sir Frederick Jackson pedig a kafferbivalyt tekintette a legveszélyesebbnek. Utóbbiról Horthy Jenő az *Egy élet sportja. Vadászat – Lőverseny – Falka* című könyvében ezt írja: „Ha az afrikai vadat a kinézés vadsága szerint akarnánk osztályozni, akkor a bivalyt illelné meg az első hely. Határozottan gentleman. Hogy bosszúálló ne volna, hogy a rajta esett sérelmet ne igyekezne hathatósan megtorolni, azt nem merném állítani, de amennyire vigyáz bőrére, mint ahogy minden állat vigyáz, éppen úgy sohasem árul el gyávaságot.” (25. kép)

24. Ez igen ritka felvétel a nyúl nagyságú dikdik antilopról, mert többnyire csak futtában láttuk őket, amint átvágnak az autónk előtt.

Mellesleg az afrikai zoológia egyik legvitatottabb pontja a bivalyok rendszertani besorolása, hisz több – egymástól jelentősen eltérő – fajtájuk él itt. Közülük a legkisebb a Nyugat-Afrika erdős részein élő, 1–1,3 méter marmagasságú, 180–400 kilogramm testsúlyú vörös bivaly, a legnagyobb pedig a Kelet- és Dél-Afrika szavannáin előforduló, 1,5–1,7 méter marmagasságú, 700 kilogrammos (egyes források még 1200 kilogrammos példányokról is írnak) kafferbivaly. Egyes zoológusok szerint ezek egyazon faj földrajzi változatai, mások szerint alfajok, és vannak olyan tudósok is, akik külön fajokba sorolnák őket.

A kafferbivaly vadászata főleg azért veszélyes, mert a szemből, hihetetlen gyorsasággal támadó állaton csak kevés olyan pont van, ahol sebezhető lenne, hisz szarvának szarupáncélja – mint valami pajzs – csaknem teljesen beborítja a homlokcsontját. A sebzett példány pedig a legkonokabb és legrafináltabb bosszúálló. Buldogként követi támadóját, s nem ismer kegyelmet. Sohasem elégszik meg pusztán a szerencsétlenül járt vadász megölésével, hanem órák hosszat tiporja, ökleli a holttestet is.

Csak néhány percig figyelhetjük a két impozáns veterán harcost, hogy aztán ismét elnyelje őket a bozót. „Hej, Kálmán bácsi és Zsigmond bácsi, ha ezeket látta volna, már régen a nyomukban lenne” – nézünk egymásra döbbenően.

Csak néhány percig figyelhetjük a két impozáns veterán harcost, hogy aztán ismét elnyelje őket a bozót. „Hej, Kálmán bácsi és Zsigmond bácsi, ha ezeket látta volna, már régen a nyomukban lenne” – nézünk egymásra döbbenően.

25. Ez a vén, rosszkedvű, kivert kafferbivaly bizony kívánatos zsákmány lenne egy vadásznak.

26. Kapitális Grant-gazella bak.

Már csak az a kérdés, hogy Omari a gyalázatos minőségű úton lavírozva, autóvezetés közben, hogyan vehette észre ilyen távolságból a bozótban mozgó állatokat. Rejtély!

Aztán egy dombtetőről leereszkedve, egy legelésző impalacsapat mögött – amelyben az egyetlen, impozáns szarvú hím mellett legalább harminc nőstény és fiatal van – egy nagy kiterjedésű szavannás rész tárul szemünk elé, ahol immár láthatjuk azt az állatseregletet, amely annyira lenyűgözi az embert az afrikai természetfilmekben.

Talán a Grant-gazellák (*Gazella granti*), ezek a büszke tartású, szép formájú, erősen gyűrűzött szarvat viselő állatok vannak a legtöbben (26. kép), de nem sokkal mögöttük feltűnik a közönséges jávorantilopnak vagy más néven elandnak (*Tragelaphus [Taurotragus] oryx*) – szuahéli nyelven *mpofuna* – hét példánya is. Eland elnevezésük a búroktól származik, mert a hazájukból ismert jávorszarvashoz – a szarvasok óriásához – hasonlították őket (27. kép).

Ennek az állatnak a marmagassága elérheti az 1,8 métert, testtömege pedig a 950 kilogrammot is. Elképesztő, hogy ezek a hatalmas, kissé a szarvasmarhákra hasonlító állatok súlyukhoz képest mennyire ruganyosak és fürgék. Képesek arra is, hogy könnyedén átugorják egymást. Mindkét ivarnak egyforma hosszúra növő szarva van, de a bikáké – mert ennek a nagy testű antilopnak a hímjeit már nem bakoknak, hanem bikáknak nevezik – valamivel vastagabb, s közöttük jellegzetes szőrös nő. A világrekord jávorantilopszarv 120 centiméter hosszú. A nyílt területeket kedvelik, s magokat, gyökereket, friss hajtásokat és lombot fogyasztanak. Igénytelen állatok, amelyek hosszú időt kibírnak víz nélkül is. Könnyen szelídíthetők, s állítólag egyes helyeken tenyésztik is őket tejükért és húsupert.

Láttukon eszembe jut, hogy a Budapesti Állatkertben – néhány napja ott dolgozó ápolóként – az első barátom egy jávorantilop lett, amely rögtön odajött hozzám, ha meglátott. Igaz, állandóan ettettem is a medvéknek kiutalt sárgarépa- és almaadagokból elvett néhány darabbal.

A jávorantilopok állománya állítólag erősen megfogyatkozott, pedig természetes ellenségeik „csak” a hiénák és az oroszlánok.

Tőlük balra, egy laza csapatban elszórva, alföldi, vagyis Grant-zebrák (*Equus burchelli*) legelésznek, amely állatfajt állatkertünkben máig Böhm-zebrának nevezik, ám latin neve alapján a Burchell-zebra elnevezés illetné meg, s amelynek szuahéli neve *pundá miliá* (28. kép).

A ma is élő három zebra faj közül ez a leggyakoribb. Kelet-Afrikától egészen Dél-Afrikáig mindenütt megtalálható a sztyeppes vagy szavannás területeken. Két rokona – a hegyi zebra (*Equus zebra*) és a Grévy-zebra (*Equus grevyi*) – azonban már jóval ritkább, veszélyeztetett faj. A fehér hasú, nyakukon toroklebenyt viselő

27. A jávorantilop rokonságának ugyan legnagyobb testű faja, de fürgeségben nem marad le a többi antilop mögött.

28. A zebracsikók születésük után néhány nappal már futkároznak, s az ekkora kiscsikók már nem maradnak le anyjuktól, ha menekülniük kell.

hegyi zebrák csak Délnyugat-Afrika hegyvidéki füves pusztáin élnek ma már, míg a nagy termetű, sűrű csíkozású, erős sörényű Grévy-zebrák foltoszerű populációi Etiópiában, Szomáliában és Kenya északi részein fordulnak elő.

Ezeknek a csíkos „tigrislovaknak” az egyik faja volt egykor a kvagga (*Equus quagga*), amely csak fején és testének elülső részén viselt csíkokat, míg hátsó fertálya egyszínű sötét, lába pedig világos volt. Ezt az állatot a búr telepesek a XIX. század második felére kiirtották, mert úgy vélték, hogy mi sem lehet alkalmasabb gabonaszákok készítésére, mint ezen állatok bőre. Az okatlan pusztításra jellemző, hogy az 1843-ban Dél-Afrikában vadászó Gordon Cumming állítása szerint a nap minden órájában hallani lehetett a kvaggára tüzelő bõrvadászok lövéseit. 1870-ben Oranje Szabad Állam területén a kvagga már ismeretlen volt, s a század utolsó éveire egész Afrikából kipusztult. Az európai állatkertek némelyikében ugyan tartottak még fogságban egyet-egyet ebből a szép állatból, de aztán ezek is elhullottak. A világ utolsó élő kvaggája 1883. augusztus 12-én múlt ki az Amszterdami Állatkertben.

Nézem a zebracsapatot, s feltűnik az a viselkedés, amelyet más lovaknál nem tapasztaltam, hogy fejükkel milyen sűrűn bólogatnak. Nemrég olvastam valahol, hogy ez egyfajta metakommunikáció, amellyel hangtalanul tudják közölni egymással mondanivalójukat. Bezzeg ha valamitől megriadnak, akkor ugatásszerű nyelésüktől hangos az egész táj.

A zebrákhoz közel egy másik gyakori, a szavannás vidékekre jellemző állatfaj több csoportját fedezem fel. Ezek a közönséges tehénantilopok, más néven kongónik, amelyek az itt elterjedt Coke-féle alfajhoz

(*Alcelaphus buselaphus cokii*) tartoznak. Ennek a furcsa termetű, groteszk mozgású, vörösbarna tehénantilopnak egyébként tizenkét alfaját tartják számon, amelyek szívesen vegyülnek el más patások csapataiban. Könnyű felismerni őket hosszú, keskeny pófájukról és jellegzetesen formált, bordázott szarvaikról, amelyek szemből szív alakot formáznak, ahonnan afrikaans elnevezésük – a *hartebeest* – is ered. Valaha sokezres csapataik mára erősen megtizedelődtek, de ezen a tájon mégis viszonylag gyakori állatoknak mondhatók.

Kissé távolabb tőlük egy közönséges lantszarvú antilopot, más néven topit vagy szasszabít (*Damaliscus lunatus*) is felfedezek (29. kép). Vörösbarna szőrzetét combjain és pófáján sötét, lilásbarna foltok tarkítják. Éppen szemben áll velünk, s elsőre csak enyhén kifelé és hátrafelé hajló szarváról ismerem fel. Nyilván éppen bennünket figyel ez a legendásan éber állat, amelyet sokszor lehet látni egy-egy természetjáró „megfigyelőtornyán”. Amikor autónk elindul, ő is futásnak ered, ami meglehetősen groteszk látványt nyújt, lévén, hogy ennek az antilopfélének a mellső lábai hosszabbak a hátsóknál.

A Tsavo East Nemzeti Park már az első napon elkápráztat minket. Aztán az elkövetkező időkben már nemcsak az útviszonyokhoz kezdünk hozzászokni, hanem – és ez nagyon különös! – a szemünk is kezd alkalmazkodni az itteni fényviszonyokhoz, távolságokhoz, formákhoz, s ezért egyre gyakrabban látjuk meg már távolról a vadat. Persze nem mindig van szükség arra, hogy megerőltessük a szemünket, mert sokszor szinte elgázolnak bennünket az állatok. Így történik ez akkor is, amikor váratlanul eléink vágódik egy szomáli strucckakas (*Struthio molybdophanes*) – szuahéli nevén *mbuni* –, amely hosszan rohan előttünk az úton. A strucc két fajtája közül ez az, amelynek kékesszürke a nyaka (30. kép). A rózsaszínes nyakú maszáj strucc – a *massaicus* alfaj – innen jóval délebbre fordul csak elő.

Bár az állatkertben sokszor volt alkalmam megfigyelni a struccokat, de ez, így közelről, mégis meglepően impozáns látványt nyújt. Tudom, hogy a jelenleg élő legnagyobb magasságú és tömegű madár van előttem, amely elérheti a 2,5–2,7 méteres magasságot s a 135–150 kilogrammos testsúlyt is, de ez most ehhez viszonyítva is óriásnak tűnik, pedig hozzá képest az autóban aránylag magasan ülünk. Nézem libegő, lecsüngő, foszlott szárny- és farktollait, s valami eszemment örületnek tűnik most a szememben az, hogy egykor ezek miatt pusztították őket, mert a hölgyeknek impozáns kalapdíszeket és legyezőket lehetett belőlük készíteni. Mellesleg vadászatuk nem lehetett könnyű feladat a korabeli lőfegyverekkel, mert a strucc igen éber madár. Testéhez képest is óriási szeme van, s a sztyeppek és a szavannák nyílt terepén, a zebrák és az antilopok csapataiba vegyülve – már csak testmagassága miatt is – ő szokott lenni az őrszem. E szolgálatát a patások azzal viszonyozzák, hogy felzavarják

29. A topi antilopok különös szerzetek, mert marjuk magasabb, mint a faruk, s combjaikon lilás színű foltokat viselnek.

30. A szomáli strucc kakasainak a nyaka – mint ezé a példányé is – kékesszürke, míg a maszáj struccé rózsaszínes.

az öregeket, majd később nagyobb csoportokba verődnek más fészekaljakkal csibéivel. Ugyan csak kb. 15%-uk éri el az egyéves kort – többségük hiénák vagy sakálok áldozata lesz –, de ezt az állatfajt, ha az ember felhagy a vadászatával, így sem kell féltetni.

A tűző napon autózva egyre csak nyeljük a vörös port, s csak az otthonról hozott cigaretta füstje az, ami hármunknak némi vigasszal szolgálna, ám miután másik három utitársunk nem dohányzik, egy darabig inkább gyötrődünk. Aztán végre rágyújtunk, hogy ez viszont az ő gyötrelmeiket sokszorozza meg.

A tájat kémelve éppen megállapítanám, hogy semmilyen élőlény nem mozog látótávolságon belül, amikor Omari váratlanul leáll, és halkán azt mondja:

– *Tembo!*

Érezni a hangján a feszültséget, ami nem csoda, hisz Afrika talán legveszélyesebb vadjával állunk szemben. Tőlünk balra, körülbelül 100 méternyire, egy nagy elefántbika bukkan fel, és óriási – 2–2,7 négyzetméternyi – füleit széttárva éppen felénk tart. Felejtethetetlen látvány! (31. kép)

– *Kuenda!* – Jön! – szólal meg Rama.

Omari hátrébb tolat, és úgy fordul meg, hogy autónk fara legyen az állat felé, s rögtön el tudjunk menekülni, ha az netán támadna. Az elővigyázatosság indokolt, hisz tudom – amit az ember el sem hinne –, hogy ez az óriás rövid távon van olyan gyors, mint egy világbajnok futó, s bizony már nem egy szafariautó látta kárát a késlekedésnek, amikor elefánttal találkozott.

azokat a rovarokat, hullóket és kisebb állatokat, amelyeket a strucc fogyaszt.

Étrendje egyébként a növényi és állati táplálékon túl szinte mindenre kiterjed, akár ehető az, akár nem. A Londoni Állatkert egyik strucca – amely állítólag az ötvenéves kort is megérte – a leírások szerint élete során lenyelt már filmtekercset, bőrkesztyűt, fésűt, kerékpárszelepet, ceruzát, spárgatekercset, zsebórát, pénzérméket, gombokat és zsebkendőket is.

A strucc egyébként több világrekordot is a magáénak mondhat, mert a ma élő lények között ő a legnagyobb testű madár, a leggyorsabban futó kétlábú és a legnagyobb tojást tojó állat. Poligám madár, ami azt jelenti, hogy egy kakas több tojóval alkot egy családot. Azok a kakasok, amelyek sikeresen védik meg területüket és családjukat, először a domináns tojóval párzanak, majd utána a többivel is. A közös fészekbe a „főtyúk” 12 tojást is tojhat, míg a fiatalabb „alutyúk” beérik kevesebbel. Összesen 40-nél több tojás is összejöhet így, amelyek között aztán a „főtyúk” szelekciót végez, de így is marad vagy 20. A költést a hím és a domináns tojó felváltva végzi. A fészekhagyó csibék amint kikeltek, rögtön követik

31. Az első elefánt megpillantása meglehetősen nagy hatást tesz az emberre, különösen ha az állat éppen felénk közeledik.

32. Nem könnyű higgadtnak maradni, amikor az elefánt már ilyen közel van az emberhez.

tonnát is. A legnagyobb ismert példányt Angolában ejtette el E. M. Nielsen jr. Ennek a vállmagassága 4,2 méter volt. Ennél alig kisebb az a példány, amelynek csontváza a washingtoni Smithsonian Intézet Természettudományi Kiállításán látható, ahol nekem is alkalmam volt megcsodálni. Ennek az elefántnak a vállmagassága 4 méter, testtömege pedig 10 tonna volt, míg élt.

Ilyen közelségből érzékelem csak igazán, hogy a vadászra nézve milyen veszélyes ellenfél lehet egy ilyen monstruózus állat, amely oldalt lévő szemeivel előre ugyan nem lát elég jól, de szaglása kitűnő, s amelynek értelmi képességeit semmiképpen nem szabad alábecsülni. Az emlőssálatok közül neki van ugyanis a legnagyobb – körülbelül 3,6–5,4 kilogrammos – agya (testtömegéhez viszonyítva természetesen már más a helyzet), s ennek megfelelően elképesztő tanulékonyssággal és emlékezőtehetséggel rendelkezik. Ráadásul élete során sok tapasztalatot gyűjthet össze, mert a szabadban élő elefántok átlagos élettartama állítólag harminc–harmincöt év, ami nem jelenti azt, hogy ne léteznének ennél jóval idősebb – egyes források szerint akár hatvanéves – példányok is. Nem tudom, hogy törvényszerűen magasabb életkort érnek-e meg a fogságban tartott állatok, de a mi állatkertünk egykori legendás lakója – I. Ferenc József ajándéka, Sziám, az indiai elefánt – 1900-ban már kifejezett állatként került az állatkertbe, s 1944-ben nem természetes halállal, hanem a második világháború bombázásának áldozataként pusztult el, amikor körülbelül ötvenéves lehetett.

Ilyen pillanatokban az emberbe különösen élesen vésődnek be bizonyos részletek. Engem elsőként az lep meg – amiről pedig számtalanszor olvastam már –, hogy milyen nagy különbség van az állat két agyara között. Az úgynevezett „dolgozó agyar” jóval fényesebb és rövidebb, mint a másik. Színük is más. Előbbi hófehér, míg az utóbbi ugyanolyan vöröses, mint az út pora. Egyébként maga a hatalmas állat is ilyen színű.

Az elefánt zajtalanul közeledik. Már 50, majd 30, végül már talán csak 15 méterre van tőlünk, amikor irányt változtat, és elindul balra, az úttal párhuzamosan (32. kép). Omari tiszteletre méltó higgadtsággal vár, de jár a motor, s vezetőnk egyik keze a kormányon, a másik a sebességváltón, egyik lába a kuplungon, a másik pedig a gázon van.

Aztán méltóságteljes lassúsággal elhalad mellettünk földünk legnagyobb szárazföldi emlősenek, az afrikai elefántnak (*Loxodonta africana*) – szuahéli nevén *tembónak* – e példánya, amely így, saját környezetében, egészen más benyomást kelt, mint állatkertben élő fajtársai. Elsősorban nagyobbak tűnik azoknál.

Tudni való, hogy az afrikai elefántok legnagyobb bikáinak vállmagassága elérheti a 3,3, sőt 3,5 métert, testtömegük pedig a 6–7

33. Az „útonálló” bika, amely addig nem engedett bennünket tovább, amíg legelésző csordája mögötte tovább nem vonult.

Sokan leírják a sebzett elefánt őrjöngő dühét és kitartó bosszúvágyát, amellyel az őt megsebző vadászt keresi. Márpedig a merénylőnek – különösen a régi lőfegyverek ismeretében – nem sok esélye lehetett, mert az elefánt koponyája részint rendkívül vastag, részint pedig belül olyan lazán kötött csontszövetből áll, amely tele van levegőcellákkal, s ezek a puskagolyó behatolásának erejét letompítják. Csak a halántéka tájára – a szem és a füllyuk közé – leadott lövés halálos, mert ott a csont nem ilyen szerkezetű.

Aztán újabb találkozásra kerül sor ezzel a vastag bőrűvel, amely elnevezés azért indokolt, mert testének egyes részein – a hátán és a farán – bőre 2,5–2,7 centiméter vastag is lehet. Egy természetes bika állja el előlünk az utat, míg a mögötte békésen legelésző csorda – vagy 15–20 példány – elvonul. Az egyik állatnak a bal oldalon lévő, „dolgozó” agyara legalább egyharmadával rövidebb, mint a másik. Állítólag köztük is vannak „jobb- és balkezesek”, illetve ez esetben: -agyarasok.

Omari a szokott módon, farral áll be felénk, és mi – körülbelül 40–50 méterről – kényelmesen nézegethetjük őket. Szemlátomást senkinek sem sürgős. Az „útonálló” bika keresztbe fordul, és igen békésnek tűnik. Az egyik fotót a másik után készítjük róla (33. kép). Ezek bizonyossága alapján is megállapítható, hogy agyara

– ha hozzászámítjuk a koponyába ágyazott 80–90 centiméteres részt is – körülbelül 200–210 centiméter hosszú lehet. Összehasonlításképp: a magyar rekord – a Széchenyi Zsigmond által elejtett afrikai elefánt legnagyobb agyarpárja – 249, illetve 267 centiméter hosszú, súlyuk pedig 62 és 64 kilogramm volt. A világ-rekord agyarpár, amelynek gazdáját egy névtelen, csagga törzsbeli vadász ejtette el, 311, illetve 319 centiméter hosszú volt, súlyuk pedig 107,5, illetve 102 kilogrammot nyomott.

Három évvel később ugyancsak itt, a Tsavo East egyik mocsaras tavánál mi is megfigyeltünk egy elképesztően hatalmas agyaráú elefántot. Egy nagy elefántcsorda érkezett a vízhez, s köztük egy olyan példány, amelynek a háta legalább fél méterrel kiemelkedett a többieké közül. Később – mint az a morózus, magának való matuzsálemekhez illik – ki is vált a csapatból, s csak akkor tűnt fel igazán irdatlan méretű testtömege. Eleinte csak hátulról láttuk, ám amikor egy kicsit féloldalt fordult, megpillanthattuk az agyarait is, s akkor megállt bennünk az ütő. A két agyar vége a földtől alig egyarasznyira volt, ami azt jelenti, hogy mérete a világrekord közelében jár, ha éppen meg nem haladja azt. Utólag magam is kételkednék a méretek megítélésében, de Kovács Zsolt barátom fényképe – amellyel ugyan elégedetlen, mert az állat túl távol volt, nem állt be rendesen stb. – magáért beszél (34. kép).

34. Az Elefántkirály döbbenetes látványa.

Jó, hogy Kálmán bácsi és Zsigmond bácsi nem lehettek velünk, mert a puskátlanság tudatának tehetetlen dühétől agyvérzést kaptak volna.

Érdekes, hogy a különböző területeken élő elefántok agyari különböző állagúak. Számon tartanak úgynevezett „kemény”, illetve „lágy” elefántcsontot. Természetesen utóbbi számított értéktelenebbnek akkor, amikor az elefántcsontnak még igen komoly forgalmi értéke volt.

Ha arra gondolok, hogy a struccokat kalapdíszként és legyezőként használt tollaik, az elefántokat pedig a biliárdgolyók, zongorabillentyűk és bizonyos faragványok alapanyagául szolgáló agyaraik miatt irtották, akkor néha kételkedni kezdek európai civilizációnk létjogosultságában.

Nem is olyan régen egyébként – amint azt a *New Scientist* hírül adta – a világ legnagyobb internetes aukciós háza – az eBay – bejelentette, hogy betiltja oldalain az elefántcsont és az elefántcsontból készült ajándéktárgyak kereskedését. A döntés közvetlen kiváltó oka a Nemzetközi Állatjóléti Alapítvány (IFAW) nyilvánosságra hozott jelentése volt.

Az elefántcsont-kereskedelmet 1989-ben betiltó CITES-egyezmény szerint csak az 1947 előtti időkből származó agyar számít „régiségnek”, ami egyébként az illegális vadászoknak kikaput kínál, hisz némi csalással „antik csonttá” lehet nyilvánítani az újonnan beszerzett agyarakat is. Sok eladó pedig máig nyíltan reklámozza, hogy az általuk felkínált elefántcsont „friss, nemrégiben vadászott”. Ezért az eBay úgy döntött, hogy csak a 108 évesnél régebbi elefántcsont termékek kereskedelmét engedélyezi, mint amilyenek például az elefántcsont billentyűzettel ellátott régi, XIX. századi zongorák.

Nézzük az elefántokat, s csak az általuk letört ágak reccsenése és az a morgás hallatszik, amelyet állítólagos „gyomorkorgásuk” okoz, s amelyről nemrég kiderítették a tudósok, hogy egyáltalán nem az, mint aminek korábban gondolták. Ez a mi fülünk számára már jórészt nem érzékelhető, mely, infratartományban fekvő hang, amelyet csak afféle „gyomorkorgásnak” hallunk, ugyanis valójában a gégejükben keletkezik, s olyan fontos kommunikációs eszköz, amely a földben gyorsan terjedve, 30 négyzetkilométeres „vételkörzetbe” is elhallatszik. Sőt! Egyes kísérletek szerint bizonyos körülmények között – amelyekben a légnyomás nagy szerepet játszik – ennek akár tízszeresére (!) is megnövekedhet a „vételi lehetőség”. Ez azért fontos, mert a tehének fogékony periódusa nagyon rövid és ritka: 5 évenként csak 2–4 napig tart, amiről alacsony frekvenciájú hangokkal értesíteni illik a környéken tartózkodó bikákat. A földben terjedő rezgéseket az állatok állítólag a talpukkal „hallják meg”, valahogy úgy, mint ahogy a delfinek homlokán lévő zsírszövet is lokátorként működik. Az elefántok lábujjcsontjai közötti üregeket ugyancsak zsírszerű, szívós, rugalmas szövet tölti ki, amely melleleg elasztikus gumipárnaként is működik, s járásukat teljesen hangtalaná teszi.

Már jó ideje várakozunk, de az „útonálló” nem mozdul, s így jobban szemügyre vesszük a legelésző csordát is. Bizony elég barbár munkát végeznek. Ormányuk – ez a finom műszer, amelyet körülbelül 40 000 (!) izomköteg mozgat, s amelynek végén, az indiai elefántéval szemben, nem egy, hanem két, ujjszerű nyúlvány van – könyörtelenül tépi le a fák alsó ágait. Mi tagadás: nagy pusztítást okoz a növényzetben ez az állat. Ahol átvonul egy elefántcsorda, ott tövestül kitépott és derékba tört fák garmadája marad a nyomukban. Nem csoda, hisz egyedenként naponta körülbelül 150–300 kilogramm növényi táplálékra és 80–150 liter vízre van szükségük. Víztelen helyeken azonban beérik a kétnaponkénti ivással is, ám akkor kétszer ennyit fogyasztanak.

Az 1950-es évek elején sok évig tartó aszály volt ezen a vidéken, s ezért a természetvédelmi területeken – a vadállomány megóvása céljából – olyan kutakat fúrtak, amelyek jóvoltából néhol még kisebb tavak is keletkeztek. Ezek mentén aztán tízezres vadállomány telepedett le, s az elefántok is annyira elszaporodtak, hogy bemerészkedtek a lakott települések ültetvényeire, ahol hatalmas károkat okoztak. Az itt élő emberek felzúdulására a kormányzat kénytelen volt bevetni a légierőt, amely helikopterről, nehéz gépfegyverrel lőtte az állatokat. Körülbelül 5000 elefánt esett akkor áldozatul ennek a drasztikus „ritkításnak”. Az 1970-es évek után az újabb aszály állítólag majdnem 6000 állat pusztulásához vezetett. Mára azonban már nem érezhető

a rendre megismétlődő aszályos időszakok és az egykori irtóháború hatásai, mert az afrikai elefántok – legalábbis itt, Kenyában, a természetvédelmi területeken – ismét nagyon elszaporodtak.

Megfigyelték egyébként azt is, hogy az elefánt – érzékelve a populáció túlszaporodását – meghökkenő „születésszabályozó megoldáshoz” folyamodik. A nőstények idősebb korban kezdenek párzni, s egyetlen borjuk világrahozatalára is ritkábban vállalkoznak.

Már napok óta nem írom fel azokat az állatfajokat, amelyekkel eddig találkoztunk, s kezdem megszokni az itteni fauna leggyakoribb képviselőinek a látványát, amikor – hazudnék, ha azt mondanám, hogy váratlanul, hiszen már alig vártam, hogy találkozzam velük – két kígyászkeselyű, más néven szekretárius, azaz „titkármadár” (*Sagittarius serpentarius*) bukkan fel előttünk, amint a magas fűben sétálva békésen vadászatnak.

Ezek a nagy – körülbelül 120 centiméteres testmagasságú –, karcsú testű, hosszú nyakú és feltűnően hosszú lábú, szokatlan testalkatú madarak a szememben Afrika első számú madárképviselei, mert éppoly rejtélyesek és kiismerhetetlenek, mint a földrész, ahol járunk. A kígyászkeselyű ugyanis egyesek szerint átmenetet képez a golyák és a ragadozó madarak között, s annyira elüt minden más madártól, hogy a tudós zoológusok kénytelenek önálló családba sorolni.

Láttukra Edmond Rostand sorai jutnak eszembe, aki *Cyrano de Bergerac* című művében főhősének szavaival így mutatja be a gascogne-i legényeket: „Gém-lábú sasok, csodalények, / Amilyen nem volt soha tán...” (Ábrányi Emil fordítása).

Már maga az is szokatlan, hogy a ragadozó madarakkal ellentétben a kígyászkeselyű csak a legvégső esetben kel szárnyra, inkább futva menekül, s zsákmányát is így – gyalogolva vagy futva – fogja el a talajon. Viselkedése ennél fogva a darvakéra emlékeztet, amire a madár régebbi latin neve – *Gypogeranus*, azaz keselyűdaru – is utal.

Mint neve is jelzi, elszánt kígyópusztító hírében áll, de gyakorlatilag minden – a talajon mozgó – állatot elfogyaszt a rovaroktól kezdve egészen a kisemlősökig. Lábfeje viszonylag kicsiny, ezért nem alkalmas a zsákmány megragadására, így azt letiporva, agyonrúgva vagy a csőrével ráért csapásokkal öli meg, de egyes megfigyelők arról is beszámolnak, hogy áldozatát a levegőbe ragadja, és úgy végez vele, hogy a magashól leejti. Tollazata világosszürke, szárnyevezői, farcsíkja és gatyája fekete, kampós csőre és viaszhátyája világosszürke, a szem körüli arcbőr pedig vörös. Farka igen hosszú, s tarkójáról is hosszú, fekete végű tollak lógnak hátra, amelyeket a madár izgalomban felmereszt. Egyik neve – a „titkármadár” – is innen ered, mert ezek az egykori megfigyelőket (hol van már az az idő!) a lúdtollat a füle mögé tűző írnokra – titkára – emlékeztették.

Amikor közelségünktől megriadva a két madár mégis szárnyra kap, s körözni kezd felettünk, akkor feltűnik, hogy röpképük – hosszú lábukkal és nyakukkal, illetve körülbelül kétméteres szárnyfesztávolságukkal – valóban hasonlít a golyákéra.

Nem sokkal később elénk kerül egy akácia alsó ágán üldögélő pinty nagyságú kis madár, amely szintén meglehetősen feltűnő külsejű. Mintázata fekete-fehér, csőre piros, fekete farka viszont legalább két és félszer hosszabb, mint a teste. Amikor felrepül, akkor ez a körülbelül 30 centiméteres dísz úgy úszik utána a levegőben, mint valami zászló. A dominikánus vida vagy más néven tűzöttfarkú vidapinty (*Vidua macroura*) hímje ez, amely madárfajnak a szokásai talán még érdekesebbek, mint a külseje.

A vidák a szövőmadarak egyik fészekparazita csoportját alkotják, amelybe 8, Kenyában is előforduló faj tartozik. Ezek a madarak – csakúgy, mint a mi kakukkunk – nem építenek fészket, hanem tojásaikat más pintyfajok fészkébe csempészik, annyiban azonban mégiscsak könyörületesebb élősködők a kakukknál, hogy fiókáik kikelésük után nem lökik ki a gazdamadarak fiókáit a fészekből, hanem együtt nevelődnek velük. Mindegyik fajuk más-más gazdamadárra specializálódott, olyannyira, hogy fiókáik éppen olyan testtartással kéregetnek ennivalót, mint azokéi, sőt még a kitátott csőr által felfedett garatbélyegeik – melyek nagyban

35. Ez a mongúz tokó annyira el volt foglalta egy szkarabeusz üldözésével, hogy úgyszólván ránk sem hederített.

motiválják a szülők etetési készségét – is azonosak azokéival. Továbbá a fiókák – éppúgy, mint később a kifejlett hímek – „mostohaszüleik” hangrepertoárját adják elő. Különös, de éppen a dominikánus vidapinty az a faj, amelynek gazdamadarát ennek alapján még nem sikerült megtalálni. E madarak csodálatosan tökéletes alkalmazkodási képessége egyúttal azt is jelenti, hogy – szemben más fészekparazitákkal – fiókáik változtathatatlanul egy dajkamadár fajhoz vannak kötve.

Kicsit odébb egy újabb tokófajjal ismerkedünk meg. Ennek a válla nem fehér pöttyös, mint a piroscsőrűé, hanem egyszínű fekete, csőrének hegye pedig sárga (35. kép). Ez a mongúz tokó (*Tockus deckeni*) egy példánya, amelyet azonban már nincs is időm igazán szemrevételezni, mert a bozótosból kivált az útra egy eddig nem látott állat, amely erősen igyekszik is, hogy ismét takarásba kerüljön.

– *Ile nyama gani?* – Milyen állat az? – kérdezem izgatottan, mire Rama szenvtelenül csak annyit mond:
– *Pongó.*

Azt sem tudom, hogy a szuahéli szótárt kapjam-e, vagy a távcsövet. Aztán rájövök, hogy egy erdei vagy más néven bozóti antilop, régebbi nevén tarka guib (*Tragelaphus scriptus*) van előttünk, amelynek közkeletű neve „bushbuck” (36. kép). Ez a dámszarvasnál kissé nagyobb, barna alapon világosan csíkozott-pettyezett állat sokféle élőhelyen megél, ahol a növényzet megfelelő takarást nyújt neki. Ezért igen elterjedt, s a zoológusok jó néhány alfaját tartják számon. Csak a hímeknek van kissé csavart, némiképp a jávorantilopéra emlékeztető szarva, míg a nőstények szarvatlanok. Az általunk figyelt példány megáll az út szélén, ránk néz, aztán az őzéhez hasonló hangon riaszt, és máris eltűnik a bozótban. Valahol olvastam, hogy – nyilván riasztásának hangja miatt – az arabok „az ugatás atyjának” nevezik.

36. A szépen mintázott bozóti antilop nőstényei nem viselnek szarvakat.

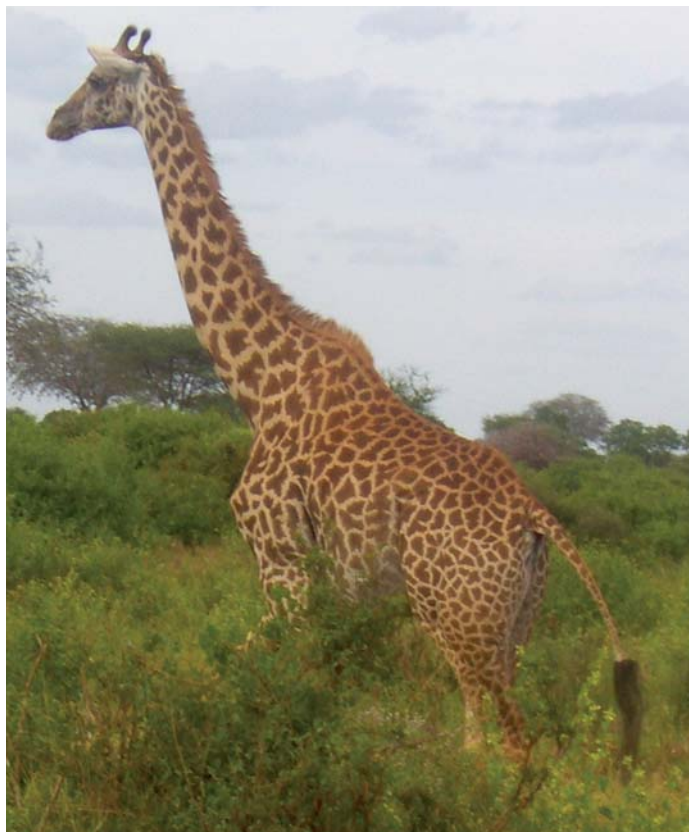
Még jóformán le sem tesszük a távcsövet, amikor egy zebracsapatban három zsiráf (*Giraffa camelopardalis*) – szuahéli nevén *tuiggá* – tűnik fel a távolban, és egyre közelednek (37. kép). Őszintén szólva már csodálkoztam, hogy az elmúlt napok során nem találkoztunk zsiráffal, mert tudomásom szerint ez az állat Afrika-szerte viszonylag gyakorinak mondható. Ez alól csak Dél-Afrika a kivétel, ahonnan a búrok kipusztították, mivel csak ennek a hatalmas lénynek a bőréből lehetett olyan hosszú istrángokat készíteni, amelyekkel ökrös szekereiket irányítani tudták. Sajnos egyes afrikai országokban máig pusztítják őket. Magyar Ferenc az 1980-as évek második felében vadászott Zimbabweben, s *Vadászat Kudu-földön* című útleírásában a következő döbbenetes sorok olvashatók:

„Vacsora közben megszólal a telefon. Ray (a fehér vadász – Sz. Gy.) hosszasan beszél, majd hozzánk fordulva a főnöke kérését továbbítja, legyünk segítségére másnap: két zsiráfot és tizenöt impalát kell elejteni a húsfeldolgozó üzem számára. Ezért cserébe egy vadásznapot megtoldják itt-tartózkodásunkat. Remek ajánlat. A vadászterülethez egy húsfeldolgozó üzem is társul, hasznosítandó a vadászok által elejtett vadak húsát. Igen gazdaságos gondolat. Azt már kevésbé értem, hogy az impalákat és a zsiráfokat kutya- és macskaeledelnek dolgozzák fel, és exportálják. Ray megnyugtató. Bár minden héten meglövik a két zsiráfot s hozzá az impalákat már hosszú évek óta, a zsiráfok száma nem csökken, nem úgy, mint Afrika más területein. Így mindjárt más – így már vállalom.”

Miért is lenne más? Hisz a búrok is úgy vélték, hogy Dél-Afrika vadgazdagsága kifogyhatatlan, ám nem kellett hozzá egy évszázad sem, és mind egy szálra kipusztították a fentebb már emlegetett kvaggát, egy szép tehénantilop-fajtát, a kámát, és az ott élő zsiráfok példányait. De a sort még folytatni lehetne...

A zsiráfok egyre közelednek, s így, mintegy 10–15 méterről nézve őket, felfoghatatlan a számomra, hogy miféle örömet okozhat bárkinek is egy-egy ilyen jámbor, gyönyörű óriás elpusztítása.

Meggyőződésem, hogy az állatvilág legszebb semeit a zsiráf tudhatja magáénak. Ezek a hatalmas, sötét, hosszú szempillákkal szegélyezett érzékszervek – amelyek hihetetlenül jó látást kölcsönöznek ennek az állatfajnak, s ami miatt ezeket az „élő megfigyelőtornyokat” oly szívesen látják a közelükben más növényevők – most éppen minket vizslatnak. Mondhatnám: megértő kedvességgel. Annyira szelídeknek tűnnek, hogy az ember az autóból kiszállva legszívesebben megsimogatná valamelyiküket. Mozgásuk maga a megtestesült méltóságteljes nyugalom, ugyanakkor tudom, hogy lassított felvételre emlékeztető, imbolygó vágójuk, amely sajátos látványt nyújt, mert egy oldalon lévő lábaikat egyszerre emelik, minden látszat ellenére is igen gyors.

37. A zsiráfok minden alkalommal nagy nyugalommal várták be egészen közelre szafariautónkat.

Mindegyikük mintázata – sőt foltjaik színe is – eltérő, egyedi. Régi vita zajlik akörül, hogy egyetlen fajba sorolják-e a zsiráfok változatait, vagy több fajukat különböztessék meg. A leginkább elfogadott hivatalos álláspont e pillanatban az, hogy 9 alfajba sorolják őket. Omari mindenesetre a világosabb színű példányokat maszáj zsiráfoknak, a sötétebbeket pedig erdei zsiráfoknak nevezi, ami meglehetősen elnagyolt álláspont.

A zsiráf testmagassága elérheti az 5,3 métert, sőt van olyan forrás is, amely 7 (!) méterről beszél. Tudjuk: hosszú nyakában éppúgy hét nyakcsigolya van, mint mondjuk az egér nyakában, de ugyanakkor sajátos anatómiája rengeteg más kérdést is felvet. Például: miért nem kap agyvérzést ivás közben, amikor lehajtja a fejét, hisz a több méterről betóduló vér miatt agyának szinte szét kellene robbannia. Nyakában azonban olyan rugalmas véredényekkel ellátott, kifinomult nyomásszabályozó rendszer van, amely a vért mindig a megfelelő irányba szivattyúzza, s a visszaáramlását erős billentyűzet akadályozza meg.

Az is elgondolkodtató, hogy a zsiráf szívének körülbelül 60 centiméter hosszú és 11 kilogramm súlyú, tökéletesen működő pumpának kell lennie ahhoz, hogy a vért a fejbe tudja juttatni. Ez mintegy 2 méterrel a paták fölött és 3 méterrel az agy alatt helyezkedik el, ami azt is jelenti, hogy a lábokban igen magas véroszlop nyomása nehezedik az alsóbb részek hajszálereire. A nyomás minden más állatnál ödémát okozna – azaz a vér plazmája átréselődne a hajszálerek falain –, a zsiráfok csánkját azonban olyan vastag és feszes bőr borítja, amely ellensúlyozni képes ezt a hidrosztatikai nyomást.

Ismét eszembe jut Somogyi Gyuri barátom, akit fentebb a csupasz turkálók kapcsán már idéztem, s aki most teljes joggal tenné fel a kérdést: „Megéri ez a nagy vircsaft, hogy azt a lombot néhány méterrel magasabban is le tudják legelni?” És még ha tudná, hogy ahhoz a lombhoz milyen körülmények között jutnak hozzá! A zsiráfoknak ugyanis naponta körülbelül 60 kilogrammnyi hajtást és levelet kell elfogyasztaniuk olyan fákról, amelyeken nemegyszer több centiméteres tüskék meredeznek. Ebben a műveletben hosszú, hengeres, kékesfekete, kemény nyelvük segít. Gyönyörű, hosszú szempilláik is arra valók, hogy az odacsapódó ágaktól megvédjék a szemüket.

Még egy érdekesség a zsiráfokkal kapcsolatban: ez az egyetlen olyan emlős, amely gyakorlatilag nem ad hangot, bár olvastam valahol, hogy egy fogságban tartott szomjas zsiráfborjú valami halk, bőgésszerű hanggal követelte járandóságát.

De ha már a zoológiai extremitásoknál tartunk, térjünk csak vissza arra a bizonyos hét nyakcsigolyára, ami – úgy tűnhet – valamiért „szentírás” az állatvilágban, s amiről mindenkinek tudnia illik, hogy az egértől a zsiráfig minden állatnak ennyi dukál. Igen ám, de mi van akkor a lajhárral? Ezzel a – minden jel szerint – születetten deviáns teremtménnyel, amelyről a nagy Brehm ezt írja: „A nyakcsigolyák száma egyik nemnél különös módon hatra csökkent ugyan, de egy más nemnél kilencig emelkedik: ez a nem fejét valóban majdnem meg tudja fordítani tengelye körül, mint a bagoly, úgyhogy függő kúszásnál arca előrenéz.” Egyébként is sok baj van a lajhárokkal, mert még rendszertani besorolásuk is némiképp bizonytalan, számomra pedig egyenesen erőszakoltnak tűnik.

A XVIII. században élt francia zoológus – Cuvier – egykor az afrikai földimalacot és az Afrikában, illetve Ázsiában élő tobzoskákat a fogatlanok (*Edentaták*) rendjébe sorolta, hogy aztán később bevegye közéjük még a dél-amerikai hangyászokat, tatukat, armadillókat és lajhárokat is. Majdnem egy évszázaddal később aztán más zoológusok – bizonyos közös anatómiai sajátosságok ismeretében – úgy döntöttek, hogy e tagadhatatlanul deviáns csapat újvilági képviselőit – köztük a lajhárokat is – külön rendbe, a vendégízületesek (*Xenarthna*) rendjébe sorolják.

Így jött létre az a rendszerezés, mely szerint az újvilági foghíjas emlősök – más néven szőrös vendégízületesek – (*Xenarthna*) mellett az óvilági foghíjas emlősök – más néven páncélos vendégízületesek – (*Pholidota*) egy másik rendbe tartoznak. Előbbibe a lajhárokat, a hangyászokat, a tatukat és az armadillókat,

míg az utóbbiba a tobzoscát sorolják, a földimalac (*Drycteropus afer*) pedig, rendjének egyetlen fajaként, a csöves fogú emlősökhöz (*Tubulidentata*) tartozik.

Ezt a szépen kialakított rendet azonban csúnyán felborítja a modern taxonómia, mely a leszármazási viszonyokat tekinti a rendszerezés alapjának. Ehhez az alapokat a különféle molekuláris biológiai eljárások, elsősorban a nukleinsavak (DNS, RNS) bázis-sorrendjének vizsgálata szolgáltatja. Ennek a taxonómiai módszere az ún. kladisztika, mely az élőlényeket evolúciós kapcsolataik alapján csoportokba – kládokba – rendezi. Ez azonban sok esetben egészen más eredményt hoz, mint amit eddig a rendszertan morfológiai (alaktani) megközelítései felállítottak. Az ártalmatlan, fogatlan tobzoscákról kiderült például, hogy semmi közük nincs azokhoz az állatokhoz, amelyekkel eddig együvé sorolták őket, de legközelebbi rokonaik a ragadozók.

Miért hozom szóba ezt éppen itt? Azért, mert Afrika élőlényeit látva, eddig sosem észlelt intenzitással tör rám az érzés, hogy a Teremtés felfoghatatlan gazdagságát és bonyolultságát a mi racionális emberi képzeletünk nemhogy rendszerbe foglalni, de fel fogni sem tudja. Ami persze nem jelenti azt, hogy ne kellene erre minden erőnkkel törekedni.

Egy kicsit szavannásabb területen autózunk, amikor egy fán két kisebb, karcsú testű majom csodálkozó tekintetével találkozunk. Úgynevezett zöld szavanna-, más néven Lalande-cerkófok (*Cercopithecus pygerythrus*) ezek a mozgékony állatok, amelyek alig különböznek az innen északra, a Nílus felső folyásának környékén ugyancsak gyakori fehérbarkójú cercóftól (*Cercopithecus aethiops*), amelyet én grivet néven ismertem meg a Budapesti Állatkertben. Ezeknek a cercófnak kissé rövidebb a pofaszakálluk, és hátuk szőrzete zöldesebb színű azokénál (38. kép). A feketéknek ez persze mindegy, mert szuahéli nyelven mindegyiket *tumbirinek* nevezik. Hordáik 30 egyedből is állhatnak, étrendjük pedig hajtásokból, levelekből, virágokból, gyümölcsökből, rovarokból, gerinctelenekből, gyíkokból és madárfiókákból áll.

Jóval távolabb egy hatalmas, ertyőszerűen szétterjeszkedő lombos erdő csúcsán két hatalmas madár ül. Csak távcsővem segítségével fedezem fel őket, de csupasz fejük láttán rögtön tudom, hogy ezek az oly sok Afrika-filmben látott dögevők, az afrikai keselyűk (*Gyps africanus*). Érdekes, hogy olyan gyakran gondolt fajokra – mint ez a madár – csak ennyi nap elteltével bukkanunk rá, míg közben olyan igazi ritkaságokkal is

38. A fekete pofájú zöld szavannacerkófok nagyon kedves állatok benyomását keltik, egészen addig, amíg meg nem lopják az embert.

volt alkalmunk találkozni, mint amilyen a kis kudu. Három évvel később aztán nemcsak afrikai keselyűket látnak nagyobb számban, hanem még a füles keselyűből (*Torgos tracheliotus*) is több példányt (39. kép).

Nemsokára ez utóbbi állatfajhoz hasonló meglepetést okoz két Waller-féle gazella, illetve gerenuk, ismeretebb nevén zsiráfgazella (*Litocranius walleri*) – szuahéli nyelven *szuálá tuiggá* – váratlan látványa is, amelyek autónktól alig 8 méternyire egy bokor leveleit legelészik a legnagyobb nyugalommal. A hím impozáns szarvat visel, de nőténye szarvatlan (40. kép). Amikor megállunk, akkor sem zavartatják magukat. Táplálékuk – amelyet mozgékony ajkaikkal csipegetnek le a tüskék közül – kizárólag zsenge hajtásokból, levelekből és néha gyümölcsökből áll, így más antilopokkal ellentétben soha nem legelnek. Hosszan figyeljük őket, de sajnos nem lehetünk szemtanúi annak a „produkciónak”, amikor hátsó lábaikra emelkedve ágaskodnak, hogy a két méter magasságban lévő leveleket is elérjék. Igaz, hogy benne vagyunk a száraz évszakban, de nincs igazi szárazság, zöld levelekkel borított minden cserje és bokor, s ennek az állatnak sincs szüksége efféle akrobata-mutatványra, hogy megtalálja élelmét. Egyébként pedig a zsiráfgazella a kimondottan vízszegény helyek lakója, s Etiópiától Tanzánia déli részéig a sivatagokban és a száraz, bokros szavannákon él.

Már éppen úgy gondoljuk ez után a kimerítő, ám igen sikeres nap után, hogy nem tartogathat számunkra meglepetést, amikor Omari – mintegy mellékesen – megszólal:

– *Szimba!*

Már fel sem teszem magamnak a kérdést, hogy vajon fekete barátunk milyen különleges csatornákon szerzett tudomást az oroszlánok közelségéről, de tény az, hogy néhány percnyi autózás után már mi is meglátjuk őket. Balra tőlünk, körülbelül 6 méternyire az úttól, egy fiatal nőtény fekszik az oldalán, s amikor autónk meg-

39. A dögön lakmározó afrikai keselyűk között, középen, egy kicsit nagyobb testű füles keselyű látható.

áll, még arra sem méltat bennünket, hogy legalább odanézzon. Tőle néhány méternyire, egy bokor árnyékában fiatal, alig serkedő sörényű hím bóbiskol mellső lábaira támaszkodva, míg az út túloldalán, egy másik bokor mögé húzódva, ott van egy másik hasonló hím is. Szemlátomást körülbelül két-két és fél éves, ivaréretlen testvérekről van szó, amelyek nemrég vadásznak csak együtt, de most éppen jóllaktak.

Mit mondjak? Ez a három tinédzser oroszlán (*Panthera leo*) nem nyújt igazán imponáló látványt, s miután semmi jelét nem adják annak, hogy bármi is zavarná őket, halkan beszélgetni kezdünk. Felidézem azt a történetet, amikor Kálmán bácsi egy perc alatt három oroszlánt lőtt, s amit így ír le a *Kelet-Afrika vadonjaiban* című könyvében:

„Intettem Sindánónak, mire ő kövekkel kezdte bombázni a sásos közepét, közben nem éppen hízelgő, hangos szavakkal hívta kifelé az ott lapuló oroszlánokat. Az egyik kődobást megsohallta egy oroszlánhölgy, mert hangos morgással kiugrott. Utána küldött első golyóm valahogy célt tévesztett, erre új töltényt ismételttem az M. Schönauer csövébe, de ugyanakkor jobbról is, balról is egy-egy hím oroszlán feje bukkant ki a magas fűből: bambán néztek rám. Mivel a nőstény oroszlán nagyon veszélyes ellenfél, tehát neki szólt a második lövésem, mely végzett is vele. Azonnal a nagyobbik hím fejét vettem célba, de ez lövésemre nem esett össze, hanem rémes morgással, fülét hátrahajtva, vadul felém rontott. Második golyóm megállította a rohanását, a harmadik – már szinte kegyelemlövés – végleg elintézte.

A harmadik, egy nagyon gyér sörényű hím, az előbbire tett lövésem után kis távolságra elloholt, de most érthetetlen módon nekünk fordult. »Piga, bana, piga!« (Lőj, uram, lőj!) rebegi emberem a hátam mögött, de már szól is a puskám, erre az oroszlán megtorpan, de megint csak felém rohan. A második lövést nyakszirtten kapja, mire elterül. Ekkor már alig volt tőlem hatlépésnyire.”

A terítékről készült fotóból ítélve ezek körülbelül ugyanolyan korú, egy alomból származó, fiatal állatok voltak, mint azok, amelyek itt pihennek előttünk. Erre utal az elejtett hímek gyér sörénye, ami a terítékről készült fotón jól látszik, s a Kálmán bácsi által bambaságként, illetve érthetetlen agresszióként leírt viselkedésük, ami nyilvánvaló tapasztalatlanságuk számlájára írható. Valószínűleg életükben először – és sajnos utoljára! – kerültek szembe az emberrel. Be kell vallanom, hogy fentiek ismeretében Kálmán bácsi vadászbravúráját kicsit kiábrándultan olvasom.

Ezen a ponton – némiképp visszaélve az olvasó türelmével – újabb kitérőre kényszerülök, hogy az oroszlánok családi viszonyairól is szót ejthessek, mert e nélkül nehéz lenne megmagyaráznom rossz érzésemet.

Az oroszlán az egyetlen macskaféle ragadozó, amely éppúgy, mint minden, nagyobb létszámú családban élő állat – például a kafferbivaly, az elefánt, de említhetném éppen a mi gímszarvasunkat is –, igen jól

40. Pálcikarajzra emlékeztető testfelépítésével bizony groteszk látványt nyújt ez a nőstény zsiráfgazella.

41. A „májashurkafa” hatalmas termései közt meglehetősen különös a fán húsölő oroszlánokat látni,

42. amelyek szemlátomást nem régen lakomáztak.

szervezett családi közösségeket alkot. Egy oroszlánfalka általában 3–10 felnőtt nőstényből s azok még nem önállósodott kölykeiből, illetve 1–3 felnőtt hímből áll, de megfigyeltek már olyant is, amelyben 18 nőstény és 10 hím volt. F. C. Selous *Természetrajzi megfigyelések Afrikában* című könyvében külön érdekességgént emel ki egy Kelet-Afrikában látott, 23 példányból álló falkát, amelyben 14–15 kölyök, illetve fiatal, 5–6 nőstény és 3 hatalmas sörényű hím volt. 2011-ben, a Serengetiben, társaimmal együtt magam is láttam egy meglehetősen nagy létszámú falkának egy részét, amint egy fán pihentek. Ez egyébként nem olyan különleges és ritka látványosság, mint ahogyan azt Afrika egyes részein „a famászó”, illetve „fán élő” oroszlánokról hirdetik. Az állatok magatartásának oka igen egyszerű és ésszerű. A jól megmászható fák erős ágai közt, a földtől néhány méternyire mozog a levegő, ami a szagokat is jobban hozza, kevesebb a rovar, és nem utolsósorban ez megfigyelőpontként sem utolsó.

Az általunk látott tíz oroszlán egy hatalmas *Kigelia* – magyarul: májashurkafa – vaskos ágai között, a földtől mintegy 3–4 méternyire hűsölt (41. kép), a fa alatt pedig 4, körülbelül féléves kölyök pihent egy bozótosban.

A népes gyülekezetben – ha jól láttam – mindösszesen 2 felnőtt nőtény volt, a többiek mind fiatal, maximum két éves, ivaréretlen állatok, illetve kölykök voltak. Hozzá kell tennem még azt is, hogy minden egyes példány jól tápláltnak tűnt (42. kép).

Na mármost: hogy egy falkában tucatnyi fiatal és kölyök nevelkedjék föl gond nélkül, ahhoz legalább még 3–4 vadászó nőtény és 1–2 hím szükségeltetik, úgyhogy ez a falka a legszerűesebb számítások szerint is legalább 18 oroszlánból állhatott. Hogy miért csak ezt a 14 példányt láttuk, arra igen egyszerű a válasz: a többiek – ezeknél nagyobb testű állatok lévén – nem bajlódtak a famászással, s nyilván valahol egy közeli bozótban pihentek.

A falkák hímjei egyébként lehetnek vértestvérek, egy falkából származó unokatestvérek, de előfordulhat az is, hogy semmiféle rokoni kapcsolat nem fűzi össze őket. Ha ugyanis egy hím – körülbelül három éves korára – úgy éri el a felnőttkort, hogy nincs falkabéli társa, akkor keres egy másik magányos egyedet. Sőt az is előfordul, hogy – eredményességüket erősítve – ezek még egy harmadikat is bevesznek a véd- és dacszövetségbe. Érdekes tény, hogy a nem rokon hímek alkotta „koalíciók” az emlősök világában a legszorosabban együttműködő szociális egységek közé tartoznak.

A falkán belül a hímek és a nőtények szerepe teljesen más, ami külső megjelenésükben is kifejezésre jut. A többi nagymacska hímjei és nőtényei között is van nagyság- és súlykülönbség, de az úgynevezett ivari dimorfizmus (= kétalakúság) egyiküknél sem olyan kifejezett, mint az oroszlán esetében. Az impozáns sörényt viselő felnőtt hímek 20–30 százalékkal nagyobbak és súlyosabbak a sörénytelen nőtényeknél. Marmagasságuk az 1,2 métert, testhosszuk – a körülbelül egyméteres fark nélkül – a 2,7 métert (1973-ban Angolában állítólag egy 3,3 méter hosszú példányt is elejtettek), súlyuk pedig a 240 kilogrammot is elérheti.

Hozzáteszem, hogy én a Budapesti Állatkertben töltött hét év alatt legalább 20–25 oroszlánt gondoztam, s még elhízott példányok is voltak köztük, de a legerősebb hímek testsúlyát sem becsültem 200 kilogrammnál többre.

Egyébként egy ilyen állat szemből – különösen ha egy csuklyaként felmeresztett sörénnyel támadó példányra gondolunk – jóval robusztusabbnak tűnik, mint amilyen valójában. Hátról nézve tűnik csak fel – ha éppen nincs telezabálva –, hogy milyen karcsú, s teste szinte laposnak látszik.

Ezek a falkájuk megszerzéséért és megtartásáért olykor életre-halálra menő harcokat vívó hímek valójában az egész falka megmaradásának zálogai, s egyáltalán nem lebecsülendő ellenfelek, legyen szó akár lehetséges riválisaikról, akár az emberről. 20–500 (!) négyzetkilométeres területükben gyakran „járőröznek”, s annak határait vizeletükkel és egyéb szagjelzésekkel jelölik ki, míg a nőtények szövetsége a falka magját biztosítja. Utóbbiak képviselik a falka termékeny életrevalóságát, megtartó erejét, illetve tapasztalatainak összességét.

Az öreg nőtények viselkedésében ugyanaz a – nem tudok jobb szót rá! – bölcsesség nyilvánul meg, amit hazai vadászaink oly jól ismernek az igen óvatos, körültekintő, minden eshetőséget számba vevő szarvasteheket esetében is. Az erős hímek hozzájuk képest voltaképpen csak „pümkösdí királyok”, azaz olyan uralkodók, amelyek csak átmenetileg – körülbelül 2–5 évig – vannak jelen a falka életében. Igaz: akkor despotaként. A zsákmányszerzés is elsősorban a könnyebb testű és ezért gyorsabb nőtények feladata, amelyek – rövid távon – akár 58 kilométeres óránkénti sebességgel is tudnak futni.

Egyébként az oroszlánok nem túl jó vadászok, s a magányosan élő, lesből támadó más nagymacska-félék – a tigris, a jaguár és a leopárd – hatékonyságát meg sem közelítik. Egyes megfigyelések szerint egy magányos oroszlán vadászatainak mindössze 12%-a jár sikerrel, s csapatban is legalább négy kudarc jut egy sikeres zsákmányejtési kísérletre. A falka azonban megkívánja a maga táplálékadagját, mert egy kifejlett állatnak naponta körülbelül 7–10 kilogramm húsról van szüksége. Azonban a zsákmányolás kiszámíthatatlansága miatt hosszabb idő is eltelhet úgy, hogy a falka éhkoppon marad. Sikeres vadászat esetén viszont

egy példány akár 40 kilogrammnál is több húst képes magába tömni. Csak összehasonlításként említem meg, hogy a Budapesti Állatkertben az általam gondozott állatok napi fejadagja – heti egy koplalónappal – 5 kilogramm lóhús volt.

Fentiekből az is következik, hogy az oroszlán egyáltalán nem válogatós ragadozó. Tudományosan ezt úgy mondják, hogy „táplálékoportunista”. Nem kis kockázatot vállalva képes megtámadni a 250 kilogrammnál is nagyobb tömegű állatokat, például a felnőtt jávorantilopot, zsiráfot, sőt a kafferbivalyt is, de ha nem akad más, akkor sáskákkal, kis rágcsálókkal, de még a döggel is beéri, s rendszeresen elveszi a foltos hiénák zsákmányát. A régi utazók és vadászok egyébként a leütött zsákmányállat körül acsarkodó oroszlánok és hiénák konfliktusát úgy értelmezték, hogy a fenséges nagymacska – az „állatok királya” – által elejtett zsákmányt vagy legalább annak maradékát a „rosszarcú”, alattomos foltoshiéna-falka próbálja megkaparintani. Némi meglepetést keltettek tehát azok a kutatások, amelyek ennek éppen a fordítottját igazolták. Nevezetesen azt, hogy az oroszlánok tulajdonítják el a nem lebecsülendő képességű vadászok – a foltos hiénák – zsákmányait. Egyébként az oroszlánok más ragadozókat – például hiénákat, gepárdokat, párducokat – vagy azok kölykeit is megölik (igaz: utóbbi fordítva is érvényes), de ezeket csak ritkán fogyasztják el.

Noha társas vadászokként tartjuk számon őket, de ez csak ott érvényes, ahol viszonylag kevés a zsákmányállat, illetve abban az esetben, ha valami nagyobb testű, számukra is veszélyes vadat cserkésznek be. A legtöbb esetben egy nagyobb falkának csak egy vagy két tagja próbál zsákmányt szerezni, míg a többiek fensőbbeséges nyugalommal a távolból figyelik az eseményeket. A zsákmány elosztásánál azonban már ott tolong a falka összes tagja.

Emberi megítélés alapján meglehetősen visszásnak tűnhet, hogy először a hatalmas testű hím – vagy hímek –, másodsorban a zsákmányt leterítő nőtény vadászok jutnak táplálékhoz, s a fejlődésben lévő fiataloknak és kölyköknek csak a maradék jut, de be kell látnunk, hogy az ésszerűség ezt diktálja, hisz a falka egészének szempontjából a hímek erőnléte a legfontosabb.

Ha ugyanis utóbbit – vagy utóbbiakat – sikerül egy nála erősebb példánynak vagy szövetségnek legyőznie, s átvenni a falka fölötti uralmat, akkor az új uralkodó – vagy uralkodók – első ténykedése a kölyökgyilkosság lesz, hogy a kölykök nélkül maradt nőtények ivarzási ciklusát beindítsák, és saját génállományukat örökítve mielőbb párosodhassanak velük.

Egyébként ettől függetlenül is igen magas a kölykök halálozási aránya. Jó esztendőekben – egy erős falka védelmét és a bőséges táplálékot élvezve – „csak” 10 százalékuk hullik el, mielőtt elérnék az egyéves kort, míg rossz körülmények közt akár a 80 százalékuk is elpusztulhat addig. A felserdült fiatal hímekeket aztán az öreg állatok lassanként kiközösítik, illetve kiűzik a falkából. Immár önállóan kell vadászniuk és harcolniuk, hogy előbb-utóbb saját falkát szerezzenek. Néha leánytestvéreik is velük tartanak, amelyek aztán visszatérnek anyjuk mellé, abba a falkába, amelyben születtek.

Nos, a Kálmán bácsi által egy perc alatt lelőtt két hím és egy nőtény éppen ilyen fiatal – mondhatni: „pályakezdő” – példány lehetett, mint ezek, amelyek itt bóbiskolnak előttünk. Láttukon csak arra tudok gondolni, hogy mennyi fenyegető veszélyt kellett szerencsésen elkerülniük ahhoz, hogy ilyen ígéretesen fejlődő fiatal állatokká serdüljenek.

Mellesleg pedig feltolulnak bennem a régen elfeledni vélt állatkerti emlékek is, amikor sok-sok éjszakát rászánva, egy-egy szoptatós kutyaanya segítségével, munkatársaimmal azért küzdöttünk, hogy az anyjuk által nem táplált oroszlánkölyköket életben tartsuk. Elmondhatatlan öröm volt aztán látni, hogy ezek felserdülve „igazi oroszlánná” lettek. Elsősorban is egy Szimba nevű hím és egy Zambia nevű nőtény állat jut eszembe, amelyeknek emlékét, amíg élek, nem felejttem, s amelyek már akkorák voltak, mint ezek itt, de még mindig nagyon jókat játszottunk. Még afféle cirkuszi mutatványokra is hajlandók voltak a kedvemért. Szimba például

43. Egy fiatal sörényes és egy nagy testű, kopasz fejű hím oroszlán fekszik előttünk az úton.

eltúrte, hogy a hátára ülve cipeltessem magam vele. Egyszóval: tűnjek bármilyen nevetségesnek, be kell valanom, hogy ezek az állatok inkább apai érzéseket keltenek bennem, semhogy fegyvert emelnék rájuk. A bennem feltoluló rossz érzés Kálmán bácsi vadászkalandjára gondolva tehát innen ered.

A szállásunkra vezető út hátralévő részében a már sokszor látott állatfajok – sisakos gyöngytyúk, sárgatorkú frankolinok, dikdikek, Grant-gazellák, zebrák és zsiráfok – mellett most két olyan kis termetű emlős is eléink kerül, amellyel eddig még nem találkoztunk. Egy keresztútnál lévő kőrakáson – mely a rezervátumokban útjelzőként szolgál a fehér festékekkel rápingált, csak vezetőink számára értelmezhető nyilakkal, betűkkel és számokkal – vagy tucatnyi zebramanguszta (*Mungos mungo*) napozik. Ezek a gerincteleneket, kétéltűeket, hüllőket, madártojásokat és madárfiókákat fogyasztó kisragadozók nevüket a hátukon és oldalukon végigfutó világosabb csíkoknak köszönhetik, s territóriumuk mindig valami vízlelőhely közelében terül el, amelynek határait végbélmirigyük váladékával jelölik meg. Csatatban élő állatok, amelyek „várukat” egy odvas fában vagy maguk alakítják ki, vagy egy elhagyott természetvárba, esetleg a földimalac kotorekába kvártélyozzák be magukat.

Aztán az úton egy bozontos farkú kis állat szalad át előttünk. Távcsővemben tisztán kirajzolódik, de mégsem vagyok biztos a meghatározásában. Omari és Rama bizonygatják, hogy mókus, de én bizony elsőre nem hiszek nekik, mert ki látott már olyan mókust, amely az ilyen ritkásan elszórt akáciákkal tarkított bozotosban él? Meg aztán én egyetlen afrikai útleírásban sem olvastam arról, hogy Afrikában mókusok is élnek. Pedig – amint ezt estére kiderítem – igazuk volt fekete barátainknak, s a látott állat egy vörösfarkú mókus (*Paraxerus palliatus*) volt, amely hatalmas, bozontos, égővörös farkáról kapta a nevét.

János barátom – figyelve buzgó jegyzetelésemet – minden nap végén felteszi a kérdést:

– Na, hol tartunk?

A kérdés arra vonatkozik, hogy hány madár-, illetve emlősfajt figyeltünk meg eddig. Én napra készen mondom a választ, mire ő szigorúan csak annyit mond:

– Le fogjuk nyomni a Völgyiéket!

Az utalás Völgyi Miklós barátomokra vonatkozik, akiknek vagy egy éve együtt hallgattuk afrikai élményeit, s nyálcsordulásig néztük a gyönyörű fotókat, amelyeken minden – legalábbis akkor azt hittük, hogy minden – állatfaj ott volt, amit csak Afrikában el tudtunk képzelni.

Ezen az estén bevallom Jánosnak, hogy ha utunk hátralévő részében már semmi mást nem látunk, nekem akkor is megérte, hogy eljöttünk. Ő erre csak legyint, és azt mondja:

– Gyurikám, még semmit nem láttál!

Abban a boldog tudatban térek nyugovóra, hogy – miután Jánosnak eddig még mindig, mindenben igaza volt – rengeteg élmény vár még ránk.

Másnap a szokásosnál is korábban indulunk útnak egy távolabbi tavacska felé, ahol számításaink szerint több állatfajra is lehet számítani. Ahogy közelítünk a helyszínhez, távolról már látjuk is a gazellák, vízi-antilopok és zebrák kisebb csapatait, amikor váratlan élményben van részünk. Az út szélén és közepén két hím oroszlán trónol (43. kép). Az előbbi egy nem túl erős sörényű, fiatalnak tűnő állat, a másik viszont – amely félig hunyt szemmel, unott nyugalommal fekszik az út közepén – első látásra jól kifejtett öregnek látszik. De ennél a példánynál a legszembeötlőbb az, hogy pofája teljesen kopasz, s egykori sörényére is csupán ritkás oldalszakálla és a feje búbján meredező néhány szőrscsimbók emlékeztet.

Az oroszlánok társas viselkedéséről fentebb leírtak alapján is nyilvánvaló kell hogy legyen: két különböző generációhoz tartozó hím társulása úgyszólván kizárható. De akkor mi a helyzet? Két, falkájából kivert öregről vagy ugyanilyen módon kiközösített fiatal állatokról van szó? A kérdésre nem találok a választ, de azt tudom, hogy azok a hímek, amelyek megsérülnek a heréjükön, elveszítik a sörényüket, éppúgy, mint az ugyanígy járt szarvasbikák, amelyeknek a sérüléssel azonos oldalon lévő agancsa deformált és csökött lesz. Ám az is lehet, hogy egyszerűen csak valami bőrbetegség támadta meg a szemlátomást jó fizikumú hím oroszlánt.

Ezt a megfigyelést figyelemre méltó adalékként egészíti ki, hogy a Tsavo East gyér sörényű vagy sörénytelen hímjei hírhedtek az agresszivitásukról. Állítólag 1995 és 2000 között legalább hatszor intéztek támadást helyi lakosok ellen, ám hogy ezt milyen eredménnyel tették, arról már hallgat a fáma.

Omari mindenesetre felhúzatja az ablakokat, és járhatja a motort, bár úgy látom, hogy a két állatnak esze ágában sincs velünk törődni. Abban azonban teljesen egyetértek fekete vezetőnkkel, hogy bármilyen biztonságban vagyunk is, nem szabad elhaladnunk mellettük, mert ezzel már megsértenénk territóriumuk határait, s felzaklatnánk őket.

Eltelik körülbelül tíz perc, s miután a két állat semmi hajlandóságot nem mutat arra, hogy odébbálljon, így visszafordulunk.

Útközben arról beszélgetünk Omarival, hogy vajon miért telepedett le a két oroszlán olyan látványosan az út közepére. Ő azt állítja, hogy valószínűleg vadászatra készülődnek, én pedig azt gondolom, hogy

az éjszakai vadászat után jóllakottan jelzik jelenlétükkel, hogy ők itt az urak. Egyébként az én véleményemet látszanak alátámasztani a látótávolságon belül mozgó patások is, amelyek pontosan tudják, hogy mikor veszélyes rájuk nézve az oroszlán, és mikor pihen elnehezült testtel, telezabálva, amikor teljesen veszélytelen.

Az én elméletemet látszik bizonyítani az a két, panyókás sakál (*Canis mesomelas*) is, amelyek pár száz méterrel odébb futnak át előttünk az úton, s láttukon rögtön arra gondolok, hogy a két nagymacska zsákmányának maradéka vonzotta ide őket. Persze az is lehet, hogy a vadászat előtt követik az oroszlánokat, mert ezek a rókánál kissé nagyobb testű, félénk, kutyaféle ragadozók állítólag csak akkor mutatkoznak nappal, ha valami zsákmány van kilátásban. Magyar elnevezésüket az amúgy rozsdabarna szőrzetű állatok hátán látható sötétszürke-fehér „nyeregről” – azaz „panyókáról” – kapták. Szuahéli nyelven *behá* a neve, mert a megriadt állat állítólag beh-beh hangot hallat.

A panyókás sakál az Afrika-vadászok könyveiben – ha egyáltalán megemlíttetik afféle mellékszereplőként – rendre csak lenézett, dögevő tolvajként jön szóba. Ugyanakkor tudni kell róla, hogy igen intelligens, életrevaló állat, amely – szemben például az oroszlánokkal – példás családi életet él. Életre szóló, monogám párkapcsolatban él, párban vadászik – mint ez a kettő is –, és kisebb kölykeik nevelésében a szülők nagyobb, még nem ivarérett kölykei is kiveszik a részüket. Vaccukat egy-egy természetvárból vagy a földimalacok elhagyott járataiban rendezik be. Valójában még csak nem is igazi dögevők, mert táplálékuknak csupán 6–10 százalékát teszi ki a más ragadozók által ejtett zsákmány maradéka. A panyókás sakál éppen olyan „táplálékoportunista”, mint az oroszlán, mert elfogyasztja a gyümölcsöket, a rovarokat, a kétéltűeket, a hüllőket, a kis rágcsálókat és a madarakat, mint ahogy képes arra is, hogy elragadjon egy-egy juhot vagy kisborjút.

Továbbautóztatva egy nagyobb létszámú legelésző elefántcsordát fedezünk fel a távolban. Közelebből is megnézzük őket, s egy olyan tehenet látok köztük, amelynek az agyara igaz, hogy vékonyabb, de hosszabb az összes eddig látott nagy bikáénál. Az állatok nem lehetnek tőlünk távolabb 80 méternél, de ránk sem hederítenek. Nagy hangoskodással dagonyáznak valami kisebb vízmosásban.

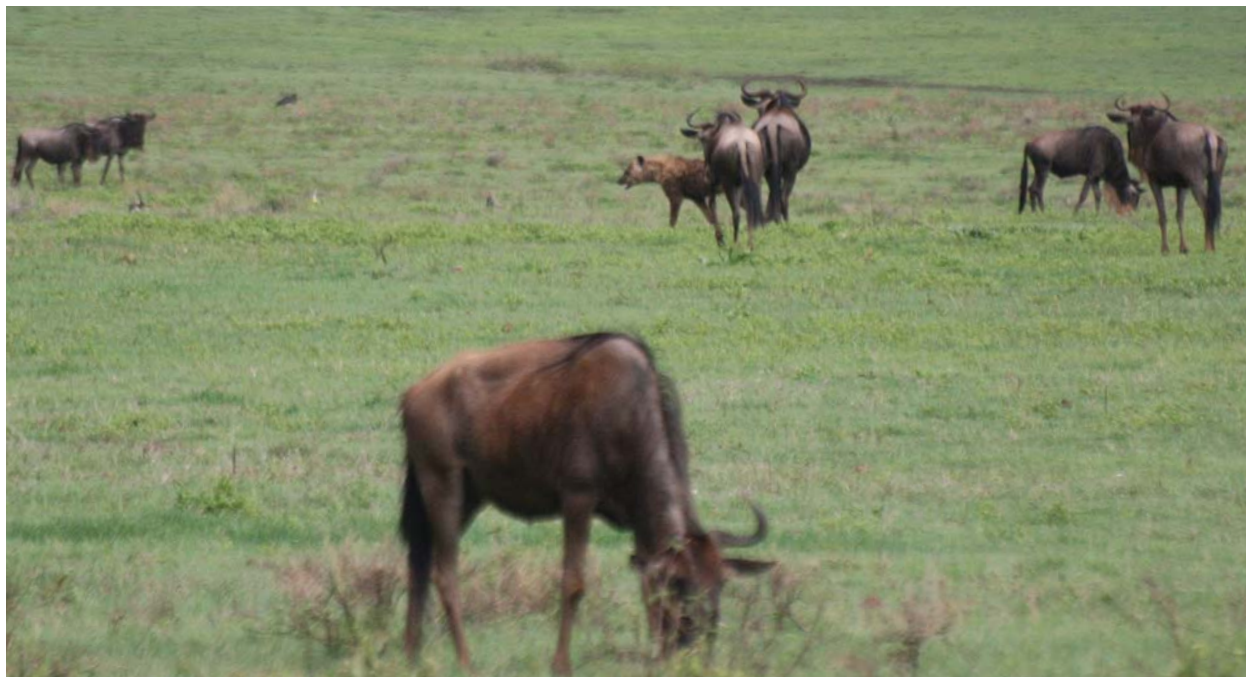
Egyébként szembetűnő, hogy – száraz évszak ide vagy oda – milyen sok a nedvesség, és milyen dús a vegetáció. Nem haldokló, kiszáradt növényzet vesz körül bennünket, hanem élénkzöld fák és bokrok, mely utóbbiak között virágba borultakat is látunk. Bizonyos értelemben ez hátrányt is jelent a számunkra, mert ha sok kis tavacska és bővizű folyó található mindenütt, akkor a vadak nagyon eloszlanak a terepen, míg az igazi szárazság idején minden állat összegyülekezik még a legkisebb pocsolyánál is, amely mellől aztán mozdulnunk sem kellene, hogy lássuk őket.

Az afrikai évszakokról tudni kell, hogy júniustól szeptemberig tart a legnagyobb szárazság, ami az egyik legjobb szafariidőszak, hisz ilyenkor az állatok nagy tömegekben gyűlnek össze a megmaradt itatóhelyeknél. A másik száraz időszak januártól márciusig tart, s az év végi nagy esőzések jóvoltából a zöld növényzet elegendő táplálékot biztosít a növényevők ekkor született utódainak.

2011-ben is ilyenkor jártunk a Ngorongoro-kráterben, ahol igen érdekes látványban volt részünk. Naplóm-ban ezt így rögzítettem:

„Rengeteg az állat mindenfelé, de legtöbben talán a gnúk és a zebrák vannak. Köztük sok a nemrég született gnúborjú és zebracsikó. A fű gyönyörűen zöldell, teljes béke uralkodik, amikor egyszerre csak felbukkan valahonnan egy foltos hiéna (*Crocuta crocuta*) (44. kép). Eleinte a legelésző állatok rá sem hederítenek, de amikor a hiéna már egészen a közelükben van, némelyik zebra hátrasunt füllel feléje rúgta, mire a ragadozó ímmel-ámmal eloldalog, hogy aztán újra közeledni kezdjen.

– Ez, ahogy elnézem, nem fogja feladni – mondom Dettynek –, filmezd csak a történeteket! Itt történni fog valami.

44. A legelésző gnúk között feltűnik egy hiéna,

45. s anyjától elválasztja, majd üldözőbe veszi az egyik gnúborjút,

46. amely eleinte nem fogja fel a veszélyt,

47. ám aztán menekülni kezd.

48. Azt hinné az ember, hogy immár semmi esélye nincs, amikor egy feldühödött gnúbika ront rá a ragadozóra,

49. s amikor utoléri, nem csupán felökleli, hanem meg is tapossa.

50. A hiéna szemlátomást megsérült, talán még el is törött a hátsó lába.

Igazam lett. A hiéna valami furcsa nemtörődomséggel egyszerre csak besétál egy nőstény gnú és borja közé, s elvágja őket egymástól. Elképesztő az a bambaság, amit az anyaállat tanúsít, a kisborjú pedig fel sem fogja, hogy veszélyben van (45. kép). A hiéna ügetésbe csap át, s végre a borjú is megijed (46. kép). Mene-külni próbál, ám tudjuk: anyja védelme nélkül semmi esélye sincs (47. kép).

És akkor valami váratlan dolog történik. A sok békésen legelésző s a készülő drámáról látszólag tudomást sem vevő gnú közül kiválik egy, és rárohan a hiénára (48. kép).

Zsolt rendületlenül fényképez, Detty pedig a videokamerájával próbálja követni az eseményeket.

Az üldözőből üldözötté lett hiénát is váratlanul érheti a támadás, mert nem tud elmenekülni (49. kép). A bátor gnú pedig utoléri, felökleli, és alaposan meg is tapossa. Amikor a hiéna eloldalog, úgy látjuk, hogy egyik hátsó lába megsérült, sőt talán el is tört.” (50. kép)

Most is zöld minden, s szemlátomást a növényzet nincs híján a nedvességnek. Valahol a közelünkben kisebb tó is lehet, mert két szent íbisz (*Threskiornis aethiopicus*) röpköd el fölöttünk. Ez a madár szinte kizárólag a tavak, folyópartok és mocsarak mentén látható, ahol mélyen az iszapban turkálva keresgéli táplálékát. Értelme amúgy neki is változatos: főleg gerinctelenek alkotják, de nem utasítja vissza a felkínálkozó halakat, kételtűeket, hüllőket, madárfiókákat, de még a dögöt sem. Ez ugyan némiképp kiábrándító egy szent madár esetében – hisz ő éppúgy az ókori Egyiptom istenének, Thotnak a szent állata volt egykor, mint a sárga szavannapávián, más néven babuin, s bebalzsamozott múmiáit máig láthatjuk a Szépművészeti Múzeum egyiptomi kiállításán is –, de röptében valóban méltóságteljes látványt nyújt. Hátranyújtott lába, hosszú, hajlott csőre, feje, nyaka, evezőtollainak vége és a daruéhoz hasonló, foszlott farktollai feketék, testének többi része pedig hófehér.

Aztán egy újabb meglepetéssel szolgál a Tsavo East.

51. A legnagyobb tömegű röpképes madár a kori túzok.

Két hatalmas, világosbarna hátú és szárnyú, vállukon fekete-fehér mintázatot, fejükön fekete kontyot viselő madár sétálgat autónk mellett, melyeknek többi testrésze fehér, s szembetűnően hosszú, erős lábuk, sárga szemük és hegyes csőrük van. Kori tűzokok (*Ardeotis kori struthiunculus*), amelyek méltóságteljes lassúsággal csipegetik a tüskés bokrok leveleit, s közben óvatosan távolodnak tőlünk (51. kép). Szemléltatást nem szívesen kapnának szárnyra, ami nem is csoda, mert a maguk körülbelül 18 kilogrammjával a legnehezebb testű röpködni képes madarak közé tartoznak. A mi tűzokunk – amely ennél a fajnál jóval alacsonyabb és tömzsibb – sem marad el mögötte sokkal, mert állítólag a legnagyobb kakasaik elérhetik a 16 kilogrammot is. A mindig párban látható kori tűzokot a búrok mézgapávnak nevezték, mert szerintük az ernyőakáciák és a mimózák kiserkedő mézgáján élnek.

Este a táborban Omari – aki ahol csak lehet, megveszi a napi újságokat – rémisztő hírekkel szolgál. Az ország fővárosának, Nairobinak a környékén és az északnyugati régióban szörnyű vérengzés zajlik. Eldoret városában például állítólag legalább harminc ember halt meg egy rájuk gyújtott templomban, ahol a szerencsétlenek menedéket kerestek, a kimenekülőket pedig kegyetlenül lemészárolták. Eddig már vagy hatszáz-ezren menekültek el otthonukból, s a halottak számát is ezerre becsülik. A rendőrség pedig éleslőszerszel tüzel a tüntetőkre.

Óhatatlanul feltolulnak bennem a nem is oly régen – 2006. október 23-án – megélt budapesti események, amelyeknek barátaimmal, feleségemmel és tizenhárom éves fiammal – aki a maga készítette nemzetiszínű zászlóval ünnepelt velünk – az elszenvedői voltunk, s amikor emberi mivoltukból kivetkőzött, fekete és kék egyenruhába öltözött, símaszkos, sisakos, pajzsos, páncélruhába öltözött, ember formájú szörnyek támadtak ránk a nyílt utcán. Éreztük a könnygáz fojtó szagát, hallottuk a kézifegyverek dörrenéseit, láttuk a felénk tartó vízágyúkat, és néhány méterre voltunk attól a lovasrohamtól, amelynek láttán az egyik barátom azt mondta: „Ezt már nem akarom elhinni!” Aztán már csak menekültünk haza a mellékutcákon, s végig arra gondoltam, hogy vajon a fiamban milyen traumát okozott mindez.

Szóval a hírek viszonylag friss sebeket tépnek fel bennem, és csak azt kérdezgetem magamban bután, hogy miként történhet meg mindez a XXI. században. Hogy juthatott ide például ez az afrikai ország, ahol a földrészen másodikként – Szenegál után – sikerült vérontás nélkül kiépíteni a demokratikus államrendet, s amelyet mind ez idáig a legbiztonságosabb afrikai turistaparadicsomként tartott számon a világon mindenki?

Talán furcsa, de nem is magunkért, hanem az otthoniakért aggódunk. Én például nyolcvannégy éves édesanyámért, akiről tudom, hogy mindennap imádkozik értünk, s a rádiót hallgatva nyilván rettegésben telnek a napjai. Mégiscsak felelőtlenség volt útnak indulnunk?